

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra liturgické teologie

LUKÁŠ GELNAR

Studijní obor: Katolická teologie

Symbolika, vývoj postojů a gest celebranta při mši svaté.

Symbolism and the development of postures and gestures of celebrant in the
Holy Mass.

Vedoucí diplomové práce: doc. Ing. Pavel Kopeček, Th.D.

Diplomová práce z liturgiky

Olomouc 2020

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem
přitom jen uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci dne 27. 4. 2020

Lukáš Gelnar

Děkuji vedoucímu diplomové práce P. doc. Ing. Pavlu Kopečkovi, ThD. za pomoc, vedení a cenné rady, které mi poskytl při zpracování diplomové práce. Zároveň bych rád poděkoval paní Mgr. et Mgr. Aleně Mackové, za její čas, který věnovala této práci, zejména po stránce jazykové. Další poděkování náleží mému spolubratru Michalu Staufčíkovi, za jeho pomoc při některých překladech. Vděčné díky patří také P. PaedDr. ThLic. Marcelu Puvákovi za poskytnutí potřebných studijních materiálů, zejména cizojazyčné literatury.

V neposlední řadě patří velké díky mojí rodině a blízkým přátelům, kteří mě zvláště v tomto čase podporovali.

Obsah

Úvod	5
1. Gesta jako součást liturgické komunikace	7
1.1. Význam znamení a symbolů	8
1.1.1. Polyvalence symbolů.....	9
1.1.2. Hermeneutika symbolů.....	11
1.1.3. Význam symbolů a jejich smysl	14
1.1.4. Co symboly v liturgii vyjadřují	15
1.1.5. Význam gest a jejich hermeneutika v kontextu symbolického jednání v liturgii	17
2. Gesta předsedajícího při slavení eucharistie	21
2.1. Gesto oranta	22
2.2. Znamení kříže	24
2.2.1. Znamení kříže, při vstupních obřadech	29
2.2.2. Znamení kříže při eucharistické modlitbě	32
2.2.3. Závěrečné požehnání	34
2.2.4. Požehnání evangeliářem	37
2.2.5. Různé významy, na které se odkazuje znamení kříže	38
2.2.6. Vstup do trinitárního tajemství	40
2.3. Gesto políbení	43
2.3.1. Políbení oltáře	43
2.3.2. Políbení po evangeliu	51
2.3.3. Pozdravení pokoje.....	54
3. Gesta předsedajícího a jejich teologicko-symbolický význam	61
3.1. Participatio activa a actiosa	62
3.2. Řeč liturgických znamení	63
3.2.1. Význam znamení a symbolů	64
3.2.2. Teologický pohled	66
3.3. Velikonoční tajemství Krista	70
3.4. Ars celebrandi	72
ZÁVĚR	75
4. SEZNAM PŘÍLOH	76

5. PŘÍLOHY	77
ANOTACE	80
SUMMARY	81
Zkratky	82
Bibliografie	83
Internetové odkazy	88

Úvod

Jakmile se postupně přibližoval onen čas volby tématu diplomové práce, byl jsem si jistý v tom, že bych se rád dotkl tématu, který by byl úzce spojen s liturgickým slavením. Již delší čas vnímám jisté neporozumění některým úkonům při liturgii, jak ze strany věřících, tak ze strany samotných kněží. To byla pro mě jedna z myšlenek k sepsání této práce, která by pojednávala o smyslu a významu některých gest a postojů. Dalším přínosem a k motivaci sepsání této práce, byly hodiny liturgiky na naší fakultě, které mi přispěly k rozšíření v tomto zorném úhlu pohledu. Velkým přínosem pro mě byl také čas strávený v polské Vratislavi v rámci programu Erasmus. Hlubší proniknutí do slavení liturgie, tradice, ale také předměty liturgiky, které se vyučovaly na místní univerzitě, mě přiměly k intenzivnějšímu uvažování o této problematice.

Tato práce se nebude týkat pouze odkrytí hlubšího významu a vzniku některých gest, ale také přiblížení některých pojmů jako je symbol, symbolika, znamení, řeč či komunikace při mši svaté.

Konkrétní gesta, o kterých bych chtěl pojednávat jsou gesto oranta, znamení kříže a políbení. Tento popis by měl být zaměřen jak z historického hlediska, tak symbolického a teologického. Jednotlivé uspořádání by nemělo být podle rituálního průběhu, ale i podle historického kontextu.

Tyto konkrétní gesta při slavení liturgie jsem si vybral, protože nejen že je řadíme mezi ty nejstarší, ale myslím si, že zároveň patří mezi ty nejzákladnější, a tudíž jsem chtěl poodhalit jejich aplikování v tradici církve a jejich užívání během dějin.

Cílem této práce by mělo být zachycení a nastínění liturgických postojů s vysvětlením dané problematiky, ale také poukázat na globální propojenost a význam různých znamení a symbolů, které se užívají při slavení liturgie.

Poukázat bych chtěl také na vnitřní prožívání tohoto slavení. Vnější konání a znamení mají kultivovat a přispívat k našemu vnitřnímu prožívání.

Dále v jednotlivých prvcích hledám symboliku, proč se užívá některých postojů a gest, a proč se aplikují právě v místech, ve kterých se nacházejí. Volba tohoto tématu pro mě znamenal význam použití a praktičnosti v běžném životě. Rád bych, aby tato práce sloužila pro inspiraci a zamyšlení se nad tím, co a proč děláme v jednotlivých úkonech při liturgii. Pochopení a uvědomění si těchto věcí může ovlivnit naše vnímání a náš postoj k rutinní účasti na mši svaté.

1. Gesta jako součást liturgické komunikace

Filosofie jazyka a vzájemné komunikace v aktu verbálního a neverbálního sdělování řeči, jaké informace k recipientovi přichází, jak on je analyzuje a jak jej ovlivňují. Můžeme je rozdělit do následujících pěti kategorií – rovin:¹

- a) lingvistická – věty, tvrzení, výroky
- b) řečová / mluvená činnost – spojení slova a činnosti, performativní řeč v liturgii – slovem se věci stávají
- c) neverbální komunikace – mimika a gesta
- d) kulturní komunikace – sémiologie
- e) mluva – texty, kterými k nám promlouvá vnější svět – svět liturgie

Liturgická gesta zapadají do performativní řeči jako znamení. Zejména sv. Augustin, který zdůrazňoval, že *verbum* (slovo) a *signum* (znamení) činí samotnou svátost. Jsou samotnou podstatou neverbální komunikace (mimika je individuální – doprovází gesta, je to věc výchovy a kultury). Gesta patří také do sémiologie – tvoří sémiologický jazyk. Celou liturgii můžeme vnímat jako jeden text, který je třeba číst skrze jeho verbální i neverbální stránku, tak i jako symbol.

Komunikace v liturgii není založena na „přímé“ práci se skutečností, ale na „nepřímé,“ skutečnosti, která se zjevuje v symbolickém kontextu, celkovém obrazu, a ne v jeho jednotlivosti. Aby bylo možno takový obraz vypracovat, je vedle symbolů nutná i „syntax,“ schopnost vyjádřit složité vztahy, pravdy a události.

¹ Srov. DOUBRAVOVÁ, Jarmila. *Sémiotika v teorii a praxi: proměny a stav oboru do konce 20. století*; ČERNÝ, Jiří a Jan HOLEŠ. *Sémiotika*; ECO, Umberto. *Teorie sémiotiky*; HAWKES, Terence a Olga TRÁVNÍČKOVÁ. *Strukturalismus a sémiotika*; TONDL, Ladislav. *Mezi epistemologií a sémiotikou: deset studií o vztazích poznání a porozumění významu*.

V pojednání o gestech v mešní liturgii je třeba se také zmínit nejen o symbolice konkrétních gest – tedy co znamenají, ale o symbolice v obecné rovině. To se pokusím nastínit v následujících podkapitolách.

1.1. Význam znamení a symbolů

A. Verheul napsal v jedné své knize: „Čím více se tedy znamení stylizuje, tím více se blíží symbolu, tím více se přechází od znamení k symbolu ... Máme zde tudíž co činit s krajní mezí zduchovnění a stylizace obrazu.“² Znamení či symboly nepředstavují ochuzení komunikace. Mohou naopak velmi umocnit a zintenzivnit to, co běžná slova nedokáží.

Romano Guardini vychází z pojetí těla jako centrálního symbolu a k této problematice se vyjadřuje následovně: „Tělo je obrazem duše jako její přirozený a přiměřený výraz. Funkce symbolu spočívá v tom, že něco vnitřního, duchovního najde výraz ve vnějším tělesném.“³ Guardini apeluje na to, že je daleko důležitější než vysvětlování významu symbolů právě jejich prožívání. Také uvádí přirovnání: „A tak jako tělo je symbolem duše, je liturgické slavení symbolem Božího mystéria.“⁴

Studium symbolů na rozdíl od znaků se zabývá samotnou symbolikou. V přírodních vědách slova „symbol“ a „znak“ jsou chápána jako synonyma. Charles Sanders Peirce nazývá symbol tzn. „ikonickým znakem.“ Symbol je vždy motivován v různém stupni (např. kříž označuje křesťanské náboženství). Zatímco nemotivované znamení je výsledkem přímého sociálního vztahu mezi označeným a označením. Kromě toho, znamení má vždy společný charakter, kdežto symboly mohou mít někdy individuální charakter. Vlastnost symbolu je

² ADAM, Adolf. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, str. 93.

³ KUNETKA, František. *Liturgika: Úvod do liturgie svátostí*, str. 149.

⁴ KUNETKA, František. *Liturgika: Úvod do liturgie svátostí*, str. 149.

to, že nikdy není zcela libovolný, není prázdný a vždy existují přirozené vazby mezi prvkem značícím a označovaným.

Poměrně zajímavé vysvětlení zastává Tzvetan Todorov v díle *Théories du symbole*, kde představuje, že ne každý znak je symbolem, ale každý symbol je znamením. Symboly jsou znameními, jejichž význam jim připomíná zvláštní hodnotu, vyjadřují zvláštní význam.⁵ V polské publikaci *Słownik terminologii językoznawczej* jejímž autory jsou Zbigniew Gołąb, Adam Heinz, Kazimierz Polański se můžeme dočíst, že: „Rozdíl mezi symbolem a znakiem je způsoben v rozdílném vztahu, ve kterém oba termíny zůstávají do jisté míry označenou věcí. Mezi symbolem a symbolizovanou věcí existuje spojení s přirozeným znamením (viz. hmotnost jako symbol spravedlnosti), zatímco znamení se spojuje s označenou věcí pouze konvencí.“⁶

1.1.1. Polyvalence symbolů

Původní „symbol“ se na rozdíl od „znaku“ vztahuje k vícero sémantickým rovinám. Pro pochopení symbolu je dobré se podívat do umění, kde každé umělecké dílo je „děním smyslu“ a jako takové obsahuje „symboly,“ které jsou mnohovýznamové a nesou v sobě heterogenní faktory.

Když se zaměříme na tělesný rozměr, tak můžeme vnímat nejen pouze samotný viditelný postoj – stání, ale také výraz duchovního postoje a smýšlení.

⁵ Srov. NADOLSKI, BOGUSŁAW. *Leksykon symboli liturgicznych*, str. 24.

⁶ „Różnica między symbolem a znakiem wynika z różnicy stosunku, w jakim oba te terminy pozostają do rzeczy oznaczonej. Między symbolem a rzeczą symbolizowaną istnieje pewna namiastka znaku naturalnego (por. waga jako symbol sprawiedliwości), znak natomiast łączy z rzeczą oznaczoną wyłącznie konwencją.“ NADOLSKI, BOGUSŁAW. *Leksykon symboli liturgicznych*, str. 24. (Vlastní překlad).

Tzn. při liturgii můžeme sedět, stát, klečat, kráčet,⁷ uklánět se různou hloubkou.⁸ Ale můžeme se také setkat zejména v afrických zemích s náboženským tancem.

K dalším bohatým gestům slouží používání rukou. Ty můžeme pozvedat, spínat, rozpínat, vzkládat, žehnat, bít se v prsa, dělat znamení kříže, podávat si ruce, nastavovat při umývání rukou a žehnat.

Mezi časté rituální úkony patří používání symbolických předmětů. Těmi jsou např. mazání svatými oleji, políbení oltáře či evangeliáře, polévání vodou,⁹ chystání oltáře, mísení vody s vínem, přinášení obětních darů, lámání chleba, přijímání, pozdravení pokoje, užívání kadidla, označování popelem, zahalování křížů, průvod s ratolestmi, umývání nohou, při velikonoční vigílii žehnání ohně a velikonoční svíce a další obřady žehnání.¹⁰

Rovněž i liturgický prostor nám nabízí pozorovat mnoho předmětných znamení. Mohou to být kříže, svíčky, obrazy, věčné světlo, relikvie atd. Samozřejmě i samotný chrám je plný symboliky, a to nejen jako celek, ale také jednotlivé jeho části jak vnitřní, tak vnější. Jako příklad bych mohl uvést venkovní portál, věž či zvony. Z těch vnitřních to může být oltář, ambon, sedes, křtitelnice, nebo varhany.

Další symbolický charakter mají samozřejmě liturgická paramenta¹¹ a liturgické barvy.¹² Poměrně důležitým aspektem je také používání jazyka. Při slavení dnešní liturgie běžně užíváme národních jazyků. Dovolím si položit otázku, zdali dnešní věřící, kteří se účastní bohoslužby ve svém rodném jazyku, plně rozumí celému liturgickému dění? Osobně si myslím, že ne. Každý živý jazyk prochází určitým vývojem a postupem času se mění. Zde můžeme vidět

⁷ Např. průvody či procesí.

⁸ Od mírné úklony až po prostraci (vychází z lat. slova *prostratio* – padnutí na tvář).

⁹ Jak při křtu, tak při *asperges* (zde se jedná spíše o pokropení).

¹⁰ Mj. žehnání velikonočních pokrmů, bylin, plodin, automobilů a také vína.

¹¹ Ty se postupně vyvíjela a mají plnit svojí funkci, a také jejím významem je poukázat na slavnostní charakter liturgie.

¹² Srov. ADAM, Adolf. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, str. 96.

jistou výhodou u latinského jazyka, který byl neměnný. Rozdíl doby předkoncilní a pokoncilní je i vnímání role celebranta a Božího lidu. V předkoncilní době se kněz měl přesně pomodlit daný liturgický text. Samotní věřící měli naslouchat liturgickým textům. V pokoncilním pojetí se má věřící lid aktivně se podílet na slavení liturgie.

Proč dochází k nepochopení samotné liturgie? Osobně si myslím, že je to dáno především stereotypem, ale také tím, že si neklademe některé otázky, např.: Jak mi prospívá a kam mě směřuje má účast na bohoslužbě? Proč dělám toto gesto či znamení? Mělo by dojít k vnitřnímu sepnutí, propojení a setkání se s tím, co říkám a co konám. To že např. klečím, není pouhou změnou postoje, ale měl by to být výraz pokory, pokání a lítosti, ale také úcty a výraz modlitby. Uvědomění si, že padám na kolena před tím, kdo je: „Svatý Boží.“¹³ Tento postoj může být individuální, projev osobní zbožnosti. Ale při liturgii je to chvíle při eucharistické modlitbě, neboť projevujeme úctu tomu, který je přítomen v eucharistii. Také postoj sedění nám může evokovat chvíli odpočinku. Nejen, že je to postoj učícího, ale také postoj naslouchání.¹⁴

1.1.2. Hermeneutika symbolů

Hermeneutika je věda o hledání smyslů na základě událostí, naznačující smysl a význam. Jde o význam v genezi, zrození, formaci, a více ve fenoménech hledání neviditelného a transcendentního významu. Samotný výraz „hermeneutika“ pochází ze slova Hermes, což odkazuje na řecké božstvo, konkrétně to měl být syn Dia a Maii.

¹³ Lk 4,34.

¹⁴ Srov. BRADÁČ, Josef. *Posvátná znamení*, str. 8.

Paul Ricoeur zdůrazňuje a rozděluje následující druhy hermeneutiky:¹⁵

- a) lingvistická
- b) psychologická
- c) antropologická (člověk, duše, tělo a tvůrčí smysl)
- d) mystická (odkázání na Neviditelného)

Můžeme se podívat na kategorizování hermeneutiky z jiného úhlu pohledu. Redukční hermeneutika snižuje důležitost i smysl symbolů, také působí destrukci symbolů, protože nezanechávají žádný prostor pro tajemství, které je pro symboly vlastní. Vysvětlení redukce je uzavření a omezení na jednu dimenzi. Např. Freud chce všechno vysvětlit pomocí libida. Podobný je také strukturalismus, ke kterému se hlásí např. Claude Lévi-Strauss nebo Georges Dumezil. Psychologie Karla Gustava Junga je také reduktivní, neboť je příliš založena na psychologii a psychologickém empirismu. Nevyvíjí totiž ontologické závěry. Autor hovoří jako psycholog, zatímco symbol potřebuje metafyzický a teologický úhel pohledu.

Další aspekt tvoří kreativní hermeneutika. Ta upřednostňuje symboly a umožňuje jejich integrální interpretaci. Toto členění navrhl Paul Ricoeur a aplikují ho mj. Mircea Eliade a Ernst Cassirer.¹⁶

„Symboly se vyznačují dynamičností, ambivalencí, návazností a syntetičností. Některé dokonce sjednocují protiklady.“¹⁷ Symbol má tu výhodu: „že může v jednom obraze shrnout heterogenní, ba nesouměřitelné faktory.“¹⁸ „Každý symbol lze vykládat

¹⁵ Srov. NADOLSKI, BOGUSŁAW. *Leksykon symboli liturgicznych*, str. 27.

¹⁶ Srov. NADOLSKI, BOGUSŁAW. *Leksykon symboli liturgicznych*, str. 27-28.

¹⁷ MATHAUSER, Z. *Symbolický okruh umělecké situace*, in: *Symbol v lidském vnímání, myšlení a vyjadřování*, Praha FÚ ČSAV 1992, s. 10, podle Hroch, J.: *Filozofické myšlení Květoslava Chvatíka*, in: *Slovo, struktura, příběh. Pocta Květoslavu Chvatíkovi*. Aluze, Praha 2001, str. 25.

¹⁸ JUNG, C. G. *Archetypy a nevědomí*, Brno 1999 str. 225.

přínejmenším dvěma protikladnými způsoby, které se musí spojit, abychom dostali celkový smysl.“¹⁹

Má-li symbol duchovní smysl, je to proto, že odpovídá kvalitě původní energie nebo energie původní kvality. Symbol vyjadřuje vztah člověka k posvátnu. Paul Ricoeur poznamenal ve svém díle *Finitude et Culpabilité* že: „Každý symbol je konečnou hierofanií²⁰ a projevem vztahu člověka s posvátnem.“²¹ Je to také hlavní Eliadova teze v *Traité d'histoire des religions*. Symbolika se zrodila z konkrétního pochopení celé skutečnosti a historie vztahu s Bohem. V důsledku toho jsou všechny jazyky a činnosti v souladu se sémantickou mentalitou.

Symbolismus je nejvýraznějším rysem Písma, tím spíše, že Bůh vedl specifickou pedagogiku tohoto znamení. Symbolismus byl vyjádřen v antropomorfní řeči o Bohu, jazyku Smlouvy, náboženských rituálech (např. obřizka a obřady Jom kipur²²) a znamení Boží přítomnosti ve světě (např. archa, stan nebo chrám). Nový zákon pokračuje v symbolice Starého zákona, ovšem se zaměřuje na osobu Ježíše Krista, z níž vycházejí konkrétní užití symbolů.²³

¹⁹ Benoist, cit. dílo s. 48. Ambivalence se dá podle něj postřehnout i v rovině slovníku, např. „altus“ v latině znamená jak vysoký, tak také hluboký, „sacer“ jak svatý, tak prokletý.

²⁰ Tzn. zjevování se posvátného.

²¹ „Každý symbol jest finalnie hierofanią, manifestacją związku człowieka z sacrum.“ NADOLSKI, BOGUSŁAW. *Leksykon symboli liturgicznych*, str. 29. (Vlastní překlad).

²² Den smíření, heb. יוֹם כִּפּוּר.

²³ Srov. BOGUSŁAW. *Leksykon symboli liturgicznych*, str. 29.

1.1.3. Význam symbolů a jejich smysl

Paul Ricoeur²⁴ rozeznává „zjevný smysl“ symbolu a „smysl skrytý“. Interpretace symbolu tkví v hledání a uvádění do nových souvislostí smyslu, které se při jeho recepci aktuálně otevírají.²⁵ Symbolické „poznání“ nemůže mít takovou evidenci a přesnost jako poznání ve znacích a gestech, avšak uplatňuje se tam, kde chápání souvislostí života je doprovázeno obrazotvorností a fantazií, a kde má hluboký „existenciální“, emocemi silně doprovázený smysl – liturgie.

Mohli bychom také ještě rozdělit problematiku symbolů na symboliku, symbolismus a symbolizace. Symbolika je podle Dana Sperbera, francouzského antropologa a autora knihy *Le symbolisme en général*, množina symbolů, které jsou ve vzájemném vztahu, mají svůj odkaz a vytvářejí určitý celek. To umožňuje správně interpretovat jeden symbol, ukázat jeho historii, vývoj jak ve smyslu intenzifikace, ale také proměny, redukce a spojení s množstvím symbolů. Symbolika je taktéž vědou zabývající se obecnou teorií, podobně jak je to např. u fyziky. Je pozitivní vědou založenou na samotné existenci symbolů.

Symbolismus je celou dynamikou významů a interpretací spojených s daným symbolem ve stejném kontextu. Je to vcelku zřejmé z hlediska užívání výrazů a slov v jednotlivých jazycích.

Symbolizace je antropokosmickým procesem, který má za úkol spojování působení symbolu a aktem zodpovědnosti. Symbol se vyvíjí skutkem a činnostmi. Tato činnost je označována jako symbolizace. Jedná se tedy o způsob jednání, který prochází symboly, symbolismem a symbolikou antropo-

²⁴ Ricoeur, R.: *Život, pravda, symbol*, Praha 1993.

²⁵ „Specifický charakter této mnohovýznamovosti, tohoto „dění smyslu“ můžeme postupně odhalovat jak prostřednictvím analýzy „textu“ uměleckého díla, tak i cestou aktivní imaginace, v níž jsme schopni postihnout, jaké základní hodnoty lidského života vyjadřují zvláště archetypické symboly.“ Hroch, J.: *Filozofické myšlení Květoslava Chvatíka*, in: *Slovo, struktura příběh*. Pocta Květoslavu Chvatíkovi. Aluze, Praha 2001, str. 26.

centrickým způsobem zaměřeným na činnost člověka. Symbolizace je organickým projektem, antropologickou trajektorií či linií, symbolickou cestou k mýtům a rituálům. Symbolizace zůstává ve funkci rozvoje života, pokrok života duše a těla. Proto použití termínu antropologická trajektorie, která může být označována jako antropogenní. Wilhelm Durand ve své práci na jedné straně používá výraz „symbolická představivost“ a na druhé straně „antropologické struktury představivosti.“²⁶

Nyní bych lehce nastínil Chauvetovo pojetí symbolu. Louise-Maria Chauvet vychází ze své kněžské praxe v moderním čase dnešní Francie, ale v podstatě celé střední Evropy. Jeho hlavní snahou je nabourat metafyzické a dualistické pojetí, které může být ideologicky zkresleno, čímž by mělo dojít k odpoutání lidského konání a myšlení. Chauvet se zároveň vyjadřuje o Boží přítomnosti, kterou nazývá že je vždy přítomností v nepřítomnosti: „*Bůh není statickým bytím, ale dynamickým procesem. Chauvetovo symbolické uchopení bytí symbolu vysvětluje podobu Boží přítomnosti v dialektickém stavu zároveň s jeho nepřítomnosti, čímž se zříká nároku na uzavření Boha do prostoru jednoho symbolického proku, jedné církve, a tudíž jednoho náboženství.*“²⁷ Chauvet mj. představuje symboly ve třech tématech. Prvním je bytí symbolu, dále řeč symbolu a následně tělesnost.

1.1.4. Co symboly v liturgii vyjadřují

Symboly zprostředkovávají společné prožitkové aktivity, z nichž se může odvinout množství „významů,“ plynoucích z jednotlivých aktuálních interpretací. Symbol „objektivuje“ prožitkové struktury, má tedy vedle „kognitivních významů,“ jež jsou dány unikátními interpretacemi i silné

²⁶ Srov. NADOLSKI, BOGUSŁAW. *Leksykon symboli liturgicznych*, str. 24-26.

²⁷ BAUER, Kateřina. *Znovuobjevení symbolu u Louise-Marie Chauveta*, str. 298.

emocionální, hodnotové a „konativní“ rozměry. Může se stát „hodnotovou dominantou“ vědomí, nebo i nevědomí.

Možná jsme slyšeli názor, že nastává tzv. „krize symbolů.“ Již Romano Guardini položil otázku, která navazuje na tezi, že symbolika neoddělitelně patří k liturgii. Tato otázka padla během Druhého vatikánského koncilu a zní: *„Zdali je dnešní člověk ještě schopen liturgického slavení?“*²⁸ Tuto otázku Guardini položil i s ohledem na industriální dobu a poohlédnutí na to, kam svět směřuje člověka. Jedná se také o určité pojetí novověku, zejména velký skok v oblasti technických a přírodních vědách. Na druhé straně rozvoj psychologie otevřel cestu k zájmu o symboliku. Tento zájem přinesly vědní obory filozofie, religionistika, etnologie a kulturní antropologie a sociální psychologie.²⁹

Chauvet uvádí, že každý křesťan se nachází v symbolickém vztahu tělesnosti. Je to nejdříve sociální tělo církve, dále je to tělo tradice a kosmické tělo. Chauvet se zastává, že tyto trojí „těla“ jsou východiskem pro vyjadřování víry skrze ritualitu. Samotné rituály se nestávají nikdy záležitostí individuality, ale postupují do paměti jednotlivých společenství a následně dochází k podřízení gestům, která jsou předepsána.

S jednotlivými prvky rituálů nemůžeme jednat a manipulovat, jak by každý chtěl. Díky rituálům a jejich působení se ustanovuje symbolický řád hodnot jako např. sociálních, ekonomických, politických a také ideologických. To vše má za následek pocíťování soudržnosti a identity. Náboženský rituál má také spojovací charakter. Díky němu se nám zprostředkovává vztah se „Svatým.“ Chauvet k tomuto dodává, že: *„Náboženský rituál má také anaforickou funkci, neboť povznáší celou lidskou bytost s jejími protikladnými touhami vzhůru.“*³⁰

²⁸ KUNETKA, František. *Liturgika: Úvod do liturgie svátostí*, str. 124.

²⁹ Srov. KUNETKA, František. *Liturgika: Úvod do liturgie svátostí*, str. 124.

³⁰ BAUER, Kateřina. *Znovuobjevení symbolu u Louise-Marie Chauveta*, str. 226.

Chauvet se zabývá symbolikou lidské touhy, kdy dochází k tomu, že potřeba vykonávání rituálů hraje velký význam pro psychiku člověka. Nejen pouze naše vědomí, ale také naše nevědomí má velký význam a zastává nezbytnou roli.³¹

Díky vlivu Antoona Vergota začleňuje Chauvet do konceptu tělesnosti symbolu také fyzické tělo, které by jinak opomíjel. Obecná charakteristika náboženských rituálů dle Chauveta v sobě zahrnuje nejen naše fyzické tělo, ale také řeč gest a postoje těla.³²

1.1.5. Význam gest a jejich hermeneutika v kontextu symbolického jednání v liturgii

Pokud vnímáme gesta nejen funkčně, esteticky, sociálně, či eticky, ale i symbolicky, tak jim přisuzujeme významy, co dané gesto znamená. Jak jsou tyto významy podmíněny a čím určeny. Je to např. kultura, tradice, lidská psychika, emoce, poznání, také jaká mimika dané gesta provází. V liturgii je význam gest určen vedle antropologických charakteristik také teologií. Již biblické texty dávají smysl gestům spirituální formu – stání při modlitbě, vztažené ruce při požehnání. Dále tento teologický význam byl upřesňován.

Je dobré si uvědomit, že při liturgii nejde především o myšlenky, ale o skutečnost. Tato skutečnost není ani tak minulostí, jako přítomností, která se vždy aktualizuje, zároveň se odehrává na nás a skrze nás. Romano Guardini dodává: „*Liturgie je svět svatě skrytého dění, jež se viditelně zpodobnilo; má ráz svátostný. Běží tedy především o to, naučit se onomu živému úkonu, kterým věřící člověk*

³¹ Srov. tamtéž, str. 224-226.

³² Srov. tamtéž, str. 192.

chápe, přijímá a koná ta svatá „viditelná znamení neviditelné milosti.“³³ Guardini zároveň poukazuje na to, že má jít především o liturgické vzdělávání než o liturgické poučování. Má to být určitý návod, jak vnímat a uskutečňovat posvátná znamení.³⁴

Liturgie je slavena nejen přičitatelností člověka, ale také především za působení Božího Ducha.³⁵ Člověk je od přirozenosti tvor pozemský, tvořen z těla, duše a ducha.³⁶ Tím, že sám Bůh se stal člověkem v Ježíši Kristu, přijal svoji

³³ GUARDINI, Romano. *O posvátných znameních*, str. 5.

³⁴ Srov. tamtéž.

³⁵ Bůh se při liturgii zcela odevzdává sám sebe a očekává od člověka partnerské sdílení. To můžeme nazývat Boholidským dialogem ve slově a ve znameních. Dílo spásy vychází od Boha a má za cíl posvěcení, spásu člověka. Tato odpověď může mít podobu přijetí chválou či poděkováním. Aby se člověk správně setkal s Bohem, musí hlouběji prožít mezilidskou jednotu. Liturgické slavení je tedy ekleziální epifanií Boží lásky k lidem a lidské lásky k Bohu. (Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika: pro III. ročník studia teologie*, str. 23).

³⁶ Přirozenost člověka se uskutečňuje nikoliv v dualitě hmoty a ducha, ale v jednotě osoby s duchovními, tělesnými a mravními úkony. Můžeme to také nazvat substanciální jednotou. GS 14 se vyjadřuje k této problematice následovně: „Člověk je jednotou duše a těla. Jakožto tělesná bytost v sobě zahrnuje proky hmotného světa.“ Z antropologického hlediska nám mohou vyplynout dva aspekty: a) substancialita (nesmrtelnost duše a duchovost) b) důstojnost těla (tělesnost jako sebe uskutečnění člověka – setkání s osobovým Bohem). Augustin se vyjadřuje na rozdíl od Platóna, že nepoukazuje na nesmrtelnost duše z její božské přirozenosti a její vnitřní touhy. Ale přirozenost duše může vysvětlit je v dohledu její stvořenosti k bezprostřednímu vztahu k Bohu. Tomáš Akvinský toto pojednání posouvá ještě dále. Tvrdí totiž ve svém díle (*Summa theologiae* I, q. 75;76), že: „Substanciální jednotou člověka a jeho duchovní a tělesné přirozenosti, jedinství a individuální nesmrtelnosti duše jako stvořeného principu Božího díla vzkříšení.“ (MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika: pro studium i pastorači*, str. 112-115).

tělesnost,³⁷ i to co k ní patří.³⁸ Lidé nejsou pouhými – *homo faber*, ale i *homo festivus*. Tedy nejsme schopni pouze slavení, ale máme také potřebu slavit.³⁹

Celá liturgie je prodchnuta viditelnými znameními, které odkazují na to, co je božské a neviditelné.⁴⁰ Liturgie není tedy pouhou činností těla, ale komplexním jednáním, u kterého se vyžaduje aktivní účast lidu. Vnitřní smýšlení má být projevováno úkony, gesty a postoji těla.⁴¹ Držení těla můžeme rozlišit jako gesta konané rukama⁴² nebo očima,⁴³ mohou se ovšem použít i jiné formy⁴⁴ liturgického úkonu.⁴⁵

Zajisté je také dobré dbát na určitou střízlivost v postojích i gestech. Zároveň nebyť příliš kritický, když někteří mají odlišný projev než ostatní. Jednotlivé postoje a gesta by měla vyvěrat z vnitřního člověka a každý věřící by měl být vnitřně ztotožněn s těmito vnějšími projevy.⁴⁶

Mše svatá je tedy zahalena velkým tajemstvím, ovšem kdy při každé liturgii můžeme stát pod Kristovým křížem. Zároveň jeho smrt se neopakuje,

³⁷ Liturgie je dialogem mezi člověkem a Bohem. Ježíš Kristus se stal prostředníkem a také naším úkolem je nejen objevení tohoto dialogického charakteru, ale také jej darovat liturgii. Již zmíněné slovo dialog bychom mohli přeložit jako rozmlouvat či hovořit (*δια – λεγω*). Boží jednání (*actio*) má primární význam a vyžaduje lidskou odpověď (*reactio*). Dalo by se to také představit na třech liniích. První sestupná, katabatická linie (soteriologická) jejíž cílem je spása člověka. Druhá vzestupná, anabatická linie (doxologická), která má za cíl oslavovat Boha. Dále však máme ještě třetí horizontální linii (diabasis), která působí proces proměny, spojení a sjednocení společenství. Boží spásonosné sdílení dává vzniknout liturgickému společenství, které spojuje a oživuje Duch svatý a jehož hlavou je vzkříšený Pán. (Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika: pro III. ročník studia teologie*, str. 23). Také sv. Augustin poukazuje na tento rozměr, kdy člověk dobrořečí Bohu, a kdy Bůh člověku žehná. A poukazuje na nezbytnost těchto dvou aspektů, protože právě v tom člověk může růst a sílit a je do něho vléván nový život.

³⁸ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, str. 137.

³⁹ Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika: pro III. ročník studia teologie*, str. 73.

⁴⁰ Srov. SC 33.

⁴¹ Srov. SC 30.

⁴² Např. spínání, zdvihání, vzkládání a kladení, bití v prsa, křížování.

⁴³ Např. pozdvihnutí či sklopení očí.

⁴⁴ Např. mazání olejem, umývání nohou, políbení.

⁴⁵ BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, str. 137.

⁴⁶ ALTRICHTER, Michal. *Člověk a víra*, str. 494.

Kristus opět netrpí, avšak jeho oběť je vždy přítomná, i když se uskutečňuje pod jinými znameními, než tomu bylo na kříži. Kristus je oslaven, a přece můžeme být opět pod křížem.⁴⁷

⁴⁷ Srov. POKORNÝ, Ladislav. *Prostřený stůl*, str. 16.

2. Gesta předsedajícího při slavení eucharistie

V této kapitole budu pojednávat o gestech předsedajícího při slavení mše svaté. Jelikož gest, které koná celebrant je velké množství, tak se zaměřím pouze na ty základní, podstatné a na ty, které provází historie liturgie od dávných dob. Při slavení liturgie jako celebrant, tak i Boží lid používají tělesný rozměr.

Již Guardini se stavěl celkem negativně k tzn. „čiré duchovnosti“, která se vymaňuje z dané pozemské reality. Vyzdvihoval také jednotu duše a těla. Mohli bychom říci jistou harmonii, která se nachází právě v liturgii.⁴⁸

Křesťanský pohled obecně na tělo není ten, že by to byla nějaké přebytečná schránka nebo nějaký obal, který by byl navíc. Ale toto tělo má být chrámem Ducha svatého, které bude jednou jak věříme oslavené. V historii se nacházely různé hereze jako to byli např. gnostikové, kteří právě pohrdali tělesným rozměrem člověka. Tertulián se o tom vyjádřil výstižně: „*Tělo je stěžejním místem spásy.*“⁴⁹ Proto je potřeba pečovat o tělo a prokazovat mu úctu a do jisté míry i lásku. Neboť tělo jsme přijali také jako dar.⁵⁰

Rád bych se zaměřil na tři gesta, které bych rád přiblížil. Zaměřím se na gesto oranta, znamení kříže a gesto políbení.

⁴⁸ Srov. *Doxa: Liturgie celého člověka*, str. 8. Dostupné z: https://www.ktf.cuni.cz/KTF-1370-version1-doxa_10_2019_web_fin.pdf.

⁴⁹ Lat. „*Caro salutis est cardo.*“ KWIECIEN, Tomasz. *Chvála těla: tělesný rozměr liturgie*, str. 5.

⁵⁰ Srov. KWIECIEN, Tomasz. *Chvála těla: tělesný rozměr liturgie*, str. 5.

2.1. Gesto oranta

Je to nejstarší modlitební gesto v křesťanství, kdy tento postoj zahrnuje natažené ruce.⁵¹ Je to postoj člověka volajícího k Bohu, kdy s praxí tohoto gesta se můžeme setkat v náboženstvích celého světa. Nejprve je toto gesto projevem bezmoci a gestem míru. Dále zde můžeme nacházet vztahový rozměr, kdy člověk otevírá své ruce pro druhé. Je to také ovšem gesto hledání a naděje, kdy člověk opravdově hledá Boha skrytého a spěchá za ním, aby se mohl s ním setkat.

Natažené ruce byly také spojeny s křídly stoupajícího ptáka. Přirovnal bych to jako by člověk hledal ve vysokých místech, na které by chtěl být vynesena Bohem na křídlech modlitby. Pro křesťany může mít další význam, a to z christologického pohledu, kdy vnímáme symboliku rukou Krista rozprostřeného na dřevě kříže.⁵²

Tento druh postoje se užívá při: vstupní modlitbě, modlitbě nad dary, při eucharistické modlitbě, při modlitbě *Otče náš* a v modlitbě po přijímání.⁵³ Gesto otevřených paží při modlitbě ve formě kříže, bylo oblíbeným prvkem, jak jsem již zmínil, právě pro mystickou symboliku s ukřižovaným Kristem.

Tertulián ho převzal jako původní křesťanský postoj, který byl podobný také gestu pohanskému, dodává: „*A když se modlíme, tak pouze nezdvíhejme ruce, ale mějme je rozpražené, což odpovídá umučení Páně a vyznáváme tak Krista Pána.*“⁵⁴

⁵¹ Viz. příloha č. 1.

⁵² Srov. RATZINGER, Joseph. *Opera omnia*, vol. XI.: *Teologia liturgii*, str. 160.

⁵³ Srov. SINKA, TARSYCJUSZ. *Symbole liturgiczne*, str. 40-41.

⁵⁴ „*Nos vero non attollimus tantum, sed etiam expandimus (manus) et dominica passione modulati, orantes, confitemur Domino Christo.*“ RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 307. (Vlastní překlad).

Můžeme se podívat na sv. Ambrože, který vzýval k modlitbě následujícím způsobem: „*Odpovědí při vaší modlitbě je ukázání Pánova kříže.*“⁵⁵ Podle Paolinova životopisu se můžeme dozvědět, že sám Ambrož, když ležel na smrtelné posteli, tak se modlil s rukami do tvaru kříže.

Sv. Massimo z Turína (465) zvláště trvá na tomto gestu při modlitbě: „*Člověk, který říká, že nemá pozvedat dlaně, aby se jeho tělo stalo postojem kříže; z tohoto důvodu nás učili natahovat paže, když se modlíme, abychom tímto gestem hlásali Pánovo ukřížování.*“⁵⁶ Tento expresivní postoj v modlitbě pokračoval také ve středověku, zejména v italských a irských kláštorech. Řeholníci toto gesto často používali jako podmět k větší horlivosti. Někdy také, zejména když byly prodlouženy kající cvičení, měli položit svůj trup a paže na kříž.

V rubrikách *Misálu*, se předepisovalo, že předsedající má být identický v tomto gestu, také skromný při rozpažení a zdvižení paží. *Ritus celebrandi* uvádí: „*Rozpřáhne ruce před hrudí tak, aby dlaň jedné ruky byla otočena ke druhé, prsty jsou společně spojeny a jejich špička ať nevyčnívá na vzdálenost ramen, což je zachováno při každém rozpětí rukou.*“⁵⁷

Tato starobylá liturgická tradice se završuje na konci XV. století. Kněží přijali tento postoj za svůj, zejména během kánonu drželi paže do podoby kříže. Dosvědčuje nám to také sv. Tomáš Akvinský: „*Když po svěcení kněz natáhne paže,*

⁵⁵ „*Debes in oratione tua Crucem Domini demonstrare.*“ RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 307. (Vlastní překlad).

⁵⁶ „*L'uomo, egli dice, non ha che da alzare le mani per fare del suo corpo la figura della croce; ecco perchè ci viene insegnato di stendere le braccia quando preghiamo, per proclamare con questo gesto la passione del Signore.*“ RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 307. (Vlastní překlad).

⁵⁷ „*Extendit manus ante pectus, ita, ut palma unius manus respiciat alteram, et digitis simul junctis, quorum summitas humerorum distantiamque non excedat, quod in omni extensione manuum ante pectus servatur.*“ RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 307. (Vlastní překlad).

znamená to natahovat paže ke Kristově kříži. Když se modlí, zvedne ruce do místa, kdy je modlitba přímá za lid až k Bohu.“⁵⁸

Možná v Římě tento zvyk byl méně pocíťován než kdekoliv jinde, ale přesto papež Inocenc III. poznamenal, jak se můžeme dočíst v díle *De sacro altaris mysterio*, že přísluhující měli za úkol podpírat paže celebranta,⁵⁹ zatímco když se modlil kolektu.⁶⁰

2.2. Znamení kříže⁶¹

Křesťané poměrně brzy začínali svoji práci tímto znamením a ostatně i při různých činnostech, ale také před samotnou modlitbou.⁶² Hippolyt v díle *Traditio apostolica*⁶³ dosvědčuje, že křesťané se často žehnali křížem při odchodu

⁵⁸ „*Quod enim sacerdos brachia extendit post consecrationem, significat extensionem brachiorum Christi in cruce. Levat etiam manus orando, ad designandum quod oratio eius dirigitur pro populo ad Deum.*“ RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 308. (Vlastní překlad).

⁵⁹ Srov. RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 307-308.

⁶⁰ Mj. vstupní modlitba.

⁶¹ Latinští otcové používali lat. *signum, signaculum, tropaeum*. Řečtí otcové užívali řec. *σφραγίς, σύμβολον*. (RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 301). Důvodem znamení na čele může nalézt např. v knize Zjevení: „*Neškod'te zemi, ani moři, ani stromům, dokud nepoznameníme na čele služebníky našeho Boha!*“ (Zj 7,3). Případně: „*Ale bylo jim přikázáno, že nesmějí škodit na zemi trávě ani žádné zelené rostlině ani žádnému stromu, jenom lidem, kteří nemají na čele Boží znamení.*“ (Zj 9,4). Toto označování zvláště pak na hrudi, dokazuje také Prudencius v díle *Cathemerion* 6,29.

⁶² Tertulián v díle *De corona* píše: „*Na cestách, při každému vcházení i vycházení, při oblékání i obouvání, při umýování i rozsvěcení světla, u stolu, když uléháme i když sedíme, zkrátka při jakékoli činnosti vyznačujeme na čele znamení kříže.*“ (TICHÝ, Radek. *Mše svatá pro začátečníky i mírně pokročilé*, str. 16).

⁶³ V tomto díle Hippolyt zaznamenává: „*Když protivník – ďábel uvidí tak silné srdce a uvidí člověka vnitřního, který je rozumný, jak se značí uvnitř i na venek znamením Božího slova, ihned prchne, zapuzen Duchem svatým, který je v člověku, jenž mu dá v sobě.*“ (HIPPOLYTOS. *Apoštolská tradice*, str. 48). Tento postoj ke kříži a jeho „všemohoucnost“ v životě křesťana odhaluje převahu slavného, triumfálního a ochranného aspektu, prostřednictvím kterého se projevuje spásonosná účinnost a forma samotného kříže. Tento postoj odhaluje, že místo utrpení a krvavé oběti je tendence vidět trůn slávy. Tento pohled pokračuje do XII. st. Je to také období, kdy určitý optimismus a

a příchodů domů, umývání, oblékání, obouvání, před prací a před spaním.⁶⁴ Tato praxe označováním tímto znamením, se začala vyskytovat někdy od II. století. Kříž totiž pro křesťany má nejen velkou symboliku, ale také význam. Ježíšovo ukřižování a následné zmrtvýchvstání jsou pro křesťany nejdůležitějšími událostmi v dějinách spásy.⁶⁵ Již dokonce sv. Augustin dokládá pozdravení věřících Kristovým jménem.⁶⁶ Zvláště pak se sv. Augustin obrací ke katechumenům slovy: „*Si dixerimus cathecumeno: Credis in Christum? respondet: Credo, et signat se; jam crucem Christi portat in fronte et non erubescit de cruce Domini sui.*“⁶⁷

V momentě Ježíšova ukřižování, můžeme pozorovat jeho naprostou vydanost a oddanost. Je to láska, která vede až do krajnosti. Právě Ježíšovou smrtí na kříži, byla poražena smrt a díky vzkříšení lidstvo dostává novou naději. Přijetím křtu se stáváme účastníky těchto událostí. Kříž se tedy stal znamením nové identity,⁶⁸ zároveň i poznávacím znamením. Tím, že Ježíšovou smrtí byl poražen ďábel, tak se toto gesto užívalo i k ochraně proti zlu.⁶⁹

pozitivismus se projevuje i v umění, kdy kříže se začaly pokrývat drahokamy. Od konce XII. st. nastane jistá změna. Lidé se začnou více zaobírat Ježíšovým psychologickým stavem a na bolest, kterou trpěl. Je však zřejmé, že aspekt slávy/triumfu a aspekt bolesti/utrpení jsou v Kristově kříži dvě skutečnosti, které jsou vnitřně sjednoceny a vzájemně propojeny. Je potřeba se vyhnout obou extrémům, jinak víra v kříž skončí buď povrchním triumfalismem nebo mdlou bolestí. (Srov. AMAPANI, Alessandro. *Segni e gesti*, str. 80-81).

⁶⁴ Srov. KOPEČEK, Pavel. *Liturgika speciální: pro 4. ročník studia teologie*. Olomouc, 2019, str. 79.

⁶⁵ TICHÝ, Radek. *Mše svatá pro začátečníky i mírně pokročilé*, str. 15.

⁶⁶ Řekové užívali pozdravu: „*Svatý Bože, Svátý silný, Svátý nesmrtelný, smiluj se nad námi.*“ Latinská formule užívající se při liturgii: „*Adiutorium nostrum in nomine Domini ...; Domine, labia mea aperies ...; Deus, in adiutorium meum intende.*“ (RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 303).

⁶⁷ RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 303. „*Jestliže bychom řekli katechumenům: Věříš v Krista? Odpovídající: Věřím, a činí znamení Kristova kříže, který se klade na čelo a nestydí se za kříž svého Pána.*“ (Vlastní překlad).

⁶⁸ Viz. Znamení kříže a pozdrav lidu. *Liturgie.cz* [online]. [cit. 2020-02-21]. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/temata/mse-svata/uvodni-obrady/znameni-krize-a-pozdrav-lidu>.

⁶⁹ TICHÝ, Radek. *Mše svatá pro začátečníky i mírně pokročilé*, str. 15.

Zároveň v tomto gestu usilujeme o sjednocení našich myšlenek a vůlí s Bohem. Skrze kříž je člověk posvěcován do nejmenšího a nejhlubšího místa lidské bytosti. Romano Guardini zdůrazňuje, že toto gesto je nejposvátnějším znamením, které existuje. Proto se věřící má označovat tímto znamením pomalu, do široka a s vědomím co činí.⁷⁰

Již dříve se označovali lidé, především otroci znamením jejich pánů. Byl to veřejný projev, který označoval dotyčného, že náleží někomu. Takže zvyk označit někoho, se řadí již do předkřesťanské doby.⁷¹ Jedním z prvních zvyků v prvotní církvi, bylo označení nových členů přijatých do katechumenátu malým křížem na čele.⁷²

Již sv. Pavel zmiňuje tuto událost, když jsme spolu s Kristem ukřižováni. Již nežijeme sami pro sebe, ale Kristus žije v nás.⁷³ Dále také sv. Pavel v jednom listu píše: „... ale my kážeme Krista ukřižovaného.“⁷⁴

Joseph kardinál Ratzinger ve svém díle *Duch liturgie* píše k tomuto tématu následující: „Znamení kříže je vyznání víry: věřím v toho, který pro mě trpěl a vstal z mrtvých; v toho, kdo proměnil znamení hanby ve znamení naděje a lásky Boží, jež je pro nás přítomná. Vyznáním víry je vyznáním naděje: věřím v toho, který je ve své slabosti všemohoucí; v toho, jenž mě může ve zdánlivé nepřítomnosti a zdánlivé bezmoci zachránit a také mě zachráni. Tím, že se žehnáme znamením kříže, dáváme se do jeho

⁷⁰ Srov. GUARDINI, ROMANO. *Znaki święte*, str. 25-26.

⁷¹ Již ve Starém zákoně můžeme nacházet přání Hospodinovo, aby byli označeni křížem na čele ti muži, kteří nařikají a truchlí nad všemi ohavnostmi, které se v Jeruzalémě dějí (Ez 9,4). Toto označení spíše připomíná T (*taw*) – jako poslední písmeno v hebrejské abecedě, nebo také mohli být označeni písmenem X. Lactantius (325) se zmiňuje o kříži následující: „*Bůh tedy ve svém utrpení rozepjal paže a objal tak svět, aby už tehdy předem naznačil, že se zde bude od východu slunce až po jeho západ shromažďovat pod jeho křídly budoucí národ.*“ (RATZINGER, Joseph. *Duch liturgie*, str. 160).

⁷² Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, str. 560.

⁷³ Srov. Gal 2,19-20.

⁷⁴ Viz. 1 Kor 1,23.

ochrany, držíme jej před sebou jako štít, který nás kryje v útrapách našich dní a dává nám odvahu jít dál.“⁷⁵

Toto znamení je zároveň vyjádřením vyznání trojjediného Boha,⁷⁶ ve kterém jsme přijali svátost křtu a při každém označení se tímto znamením, přijímáme nově křest. To byla také chvíle, kdy toto znamení mělo největší význam.

Když se podíváme na časový vývoj samotného znamení kříže, tak se dozvíme, že z původního kříže, který se dělal na čele jedním prstem pravé ruky, a to v podobě písmene T, jak jsem již dříve předestřel,⁷⁷ kolem IV. století se začínají věřící označovat křížem také na ústech a prsou.⁷⁸ Od VI. století se začíná užívat tzn. latinského kříže,⁷⁹ kdy se ruka dotýká čela, prsou, levého a následně pravého ramene.⁸⁰ V tomto období se začalo užívat také třech svatých

⁷⁵ RATZINGER, Joseph. *Duch liturgie*, str. 156.

⁷⁶ V tomto trinitárním rozměru je shrnuta celá podstata křesťanské víry.

⁷⁷ Většinou bylo zvykem žehnat pouze třemi prsty, jako symbol Nejsvětější Trojice. V latinském obřadu se spojoval palec s malíčkem, kdež to v řeckém se spojoval palec s ukazováčkem. To mělo ukazovat na symboliku obou přirozeností v Kristu, jak božské, tak lidské. Co se týče směru žehnání, Řekové měli ve zvyku žehnat zprava doleva. Kdežto na Západě od XIV. stol. je obvyklý směr zleva doprava. (Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, str. 561).

⁷⁸ Tzv. malý kříž.

⁷⁹ Označování křížem pronikalo v kláštorech někdy kolem V. st. Širší užívání můžeme označit VIII. st. v byzantské církvi. Východní věřící se označovali jménem Trojice dvěma prsty (ukazováčkem a prostředníčkem), což mělo symbolizovat Kristovy dvě přirozenosti – lidskou a božskou. Širší znamení kříže se stalo běžným od IX. st., kdy na východě používali tři prsty (palec, ukazováček a prostředníček). Prsteníček a malíček zůstávají složené v dlaní. Toto spojení prstů symbolizuje jak Nejsvětější Trojici, tak Kristovy dvě přirozenosti. V XI. st. se znamení kříže rozprostírá na Západ. Zde se opouští symbolika prstů a otevřená dlaň se dotýká nejprve čela, hrudníku, poté levého a následně pravého ramene. Tento rozdíl vznikl pravděpodobně rozdělením Východu a Západu. Ovšem, aby toto znamení se dostalo do liturgie budeme muset počkat na liturgickou reformu v XVI. st. (Srov. AMAPANI, Alessandro. *Segni e gesti*, str. 82-83).

⁸⁰ Tzv. velký kříž.

písmen – ΙΧΣ.⁸¹ Ovšem do liturgie tento velký kříž vstoupil poměrně pozdě,⁸² podle pramenů až ve XIV. století.⁸³

V předkoncilní liturgii se tohoto znamení užívalo daleko více než po koncilu.⁸⁴ V dnešní pokoncilní liturgii, se toto gesto užívá celebrantem při: žehnání křížem při vstupních obřadech po políbení oltáře, když začíná číst evangelium případně uděluje požehnání jáhnovi před evangeliem, při nasypání kadidla, nad obětními dary v kánonu a při závěrečném požehnání věřících.⁸⁵

⁸¹ Řec. *Ἰησοῦς Χριστός Σωτήρ*. Lat. *Iesus Hominum Salvator*. Pozdější latinský výraz lehce pozměnil původní vyjádření. (Srov. RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 302).

⁸² Zvyk tohoto znamení s použitím při liturgii se šířilo nejprve z východu, odkud přišlo do galikánské liturgii a později do římské liturgie – především prvně s užitím při křestních obřadech, jehož praktikování nadále trvá. (Srov. RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 301).

⁸³ BRADÁČ, Josef. *Posvátná znamení*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994, 55 s. 179. publikace, str. 12.

⁸⁴ Je myšleno po Druhém vatikánském koncilu.

⁸⁵ Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika: pro III. ročník studia teologie*, str. 79.

2.2.1. Znamení kříže, při vstupních obřadech

Již *Ordo romanus I* (VII. století) zachycuje začátek papežské liturgie: „Papež přejde do čela scholy, pozdraví oltář úklonou hlavy, povstane, označí se na čele znamením kříže a pozdraví pozdravením pokoje s jednoho z biskupů hebdomadářů, arcikněze a všechny jáhny. (...) Po [zpěvu *Gloria in excelsis*] se znovu obrátí k lidu a říká: Pokoj vám. Otočí se zpět k východu a říká: Modleme se. A následuje orace.“⁸⁶

V *Ordo romanus V* (X. století) se toto znamení vyskytuje jako malé znamení, které se vykonává v tichosti a je zcela soukromé. Na to navazuje *Ordo romanus VI*, které se v tomto ohledu nijak neliší od *OR V. Ordo Missae* Římské kúrie (XIII. století) ještě neregistruje toto znamení.⁸⁷ Znamení kříže se objevuje v ceremoniálu, který vypracoval Latino Malebranca v roce 1280. Toto gesto bylo vykonáno během introitu,⁸⁸ když zpíval sbor. Křížem se označoval celebrant v tichosti a pouze soukromě. Toto je již pravděpodobně předzvěstí užívání velkého kříže, který se rozšířil ve středověku a v následujících staletích byl udržován.⁸⁹

V sarumském misále (XIV. století) se vyskytuje již trinitární formule,⁹⁰ i když bylo vykonávané soukromou formou. Tato formule se stala od VIII. století

⁸⁶ „*Pertransit pontifex ad caput scholae, et inclinat caput ad altare surgens et faciens crucem in fronte sua et dat pacem uni episcopo de ebdomadariis et archipresbitero et diaconis omnibus. (...) Post hoc dirigens se iterum ad populum dicens: Pax vobis et regerans se ad orientem dicit: Oremus et sequitur oratio.*“ (Znamení kříže a pozdrav lidu – střípky historických z pramenů. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/temata/mse-svata/uvodni-obrady/znameni-krize-a-pozdrav-lidu/stripky-z-historickych-pramenu>).

⁸⁷ K tomu se vyjadřuje G. Durando (1296).

⁸⁸ Tzn. vstupní zpěv.

⁸⁹ Srov. RAFFA, Vincenzo. *Liturgia eucaristica: Mistagogia della messa: dalla storia e dalla teologia alla pastorale pratica*, str. 260.

⁹⁰ „*In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.*“

obřadní formou pro přijímání svátosti křtu.⁹¹ Ve středověku bylo užívání kříže běžné i v jiných obřadech, a to s užitím na lidech či věcech, které sloužily k prohlubování zbožnosti lidu. Ve středověku se trinitárně označovali i věřící, např. na začátku modlitby, kdy lidé sebe označovali velkým křížem. Rozhodně běžnou praxí se toto gesto stalo až v XVI. století. V *Ordo Burcardo* (1502) se užíla formulace *Amen* a stala se také předlohou pro tvorbu misálu Pia V., kdy rubriky uváděly při vstupních obřadech: „*Stojí tedy na nejnižším stupni oltáře, jak je popsáno výše, ruku na pravé straně od čela k prsu se znamením kříže, říká ve srozumitelné hlasem: Ve jménu Otce i Syna i Duchu Svatého. Amen.*“⁹²

Nicméně znak kříže a jeho forma je stále užívána samotným celebrantem, ostatní toto znamení nevykonávají, a tudíž toto gesto s trinitární formou je římské liturgii cizí. V důsledku toho přinesla vatikánská reforma nové obohacení liturgie.⁹³ Coetus X, který byl pověřený přípravou nového *Ordo Missae*, byl zcela proti zavedení gesta kříže s trinitární formulí při vstupních obřadech, která by byla zároveň vyslovena nahlas s odpovědí lidu.⁹⁴ Považovalo se to totiž za vedlejší tradici k římské liturgii. Ovšem papež Pavel VI. se odvolával na to, že křesťané začínali všechno s tímto znamením a chtěl tedy, ať se tato formulace aplikuje i při liturgii.⁹⁵ Znamení počátečního kříže vykonávané společně

⁹¹ Vychází se z Mt 28,19: „*Jděte tedy, získejte za učedníky všechny národy, křtěte je ve jménu Otce i Syna i Duchu svatého.*“ Od toho se odvíjí křestní formule, kterou známe i dnes: „*Já tě křtím ve jménu Otce ...*“

⁹² Lat.: „*Stans igitur celebrans in infimo gradu altaris, ut supra, producens manu dextera a fronte ad pectus signum crucis, dicit intelligibili voce: In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.*“ (*Ritus servandus in celebratione Missarum*).

⁹³ Srov. RAFFA, Vincenzo. *Liturgia eucaristica: Mistagogia della messa: dalla storia e dalla teologia alla pastorale pratica*, str. 261-262.

⁹⁴ SC 34.

⁹⁵ O to se také zapříčinil A. Bugnini, kterého papež Pius XII. jmenoval sekretářem Komise pro liturgickou reformu (1948) a stal se hlavním sekretářem Papežské přípravné komise pro liturgii, která připravila konstituci *Sacrosanctum concilium*, který sloužil jako hlavní dokument nové liturgické reformy. V roce 1964 byl jmenován sekretářem Koncilia pro zavedení liturgické konstituce, kde působil až do roku 1975.

při duchovních cvičeních bylo víceméně normální a oficiálně schváleno v dokumentu *Musica sacra et sacra liturgia*. I když se užívá vstupního zpěvu při introitu, tak i přes to na začátku mše se učiní znamení kříže, a to má být první společnou interakcí celebranta se shromážděným lidem.⁹⁶

Pozvání Boží milosti je účinně prosazována díky nekonečnými zásluhami Kristova kříže. To je důvod, proč všechny svátosti a svátostiny jsou doprovázeny tímto znamením. A protože trojím vylitím křestní vody ve jménu třech božských Osob, dochází ve formě kříže, byla zavedena liturgická praxe, že kdykoliv se vyskytuje formulace Trojice, tak tato formule je doprovázená znamením kříže.

Také požehnání věcí, které mají být vyňaty z profánního užívání a mají být zasvěceny Bohu, jsou analogicky propojeny s tím, co se odehrává při křtu. Proto byly od nejranějších dob všechny formule spojovány se znamením kříže. Papež Lev Veliký⁹⁷ ve svém díle *Sermo* zachycuje: „*Quia Crux (Christi) omnium fons benedictionum, omnium est causa gratiarum.*“⁹⁸ Zásada nebyla vždy správně uplatňována, protože např. ve Francii místo požehnání (*benedicere*) se přikláněli spíše k významu chválit či oslavovat. Dokonce byla předepsaná rubrika k učinění znamení kříže a to při: *Benedictus, Sanctus*, při *Zachariášově kantiku* nebo *Magnificat* či *Nunc dimittis*.⁹⁹

Eucharistická oslava je privilegovaným okamžikem, kdy znamení kříže získává velmi důležitý význam. Při slavení liturgie se uskutečňuje památka Pánových Velikonoc. Při Poslední večeři náš Spasitel ustanovil eucharistickou

⁹⁶ Srov. RAFFA, Vincenzo. *Liturgia eucaristica: Mistagogia della messa: dalla storia e dalla teologia alla pastorale pratica*, str. 262-263.

⁹⁷ Papež Benedikt XIV. roku 1754 prohlásil papeže Lva I. za Učitele Církve. Při jedné ze středních generálních audiencí, papež Benedikt XVI. vyzdvihl, že Lev I. byl prvním pontifikem, po kterém se nám dochovaly kázání, se kterými se často obracel ke svým věřícím, kteří se kolem něj shromažďovali. (Srov. Generální audience: Sv. Lev Veliký. Dostupné z: <https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=9176>).

⁹⁸ RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 304. „Kříž Kristův: zdroj všeho požehnání, příčina všech milostí.“ (Vlastní překlad).

⁹⁹ Modlitby v liturgii hodin. Srov. RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 304.

oběť svého těla a krve, aby udržel po staletí oběť kříže až do jeho posledního příchodu. A tak svěřil své milované nevěstě – církvi, památku jeho smrti a vzkříšení.

Proto kromě samotného kříže, který vyniká na jasně viditelném místě v presbytáři, existují také určité okamžiky obřadu, ve kterých se každý vyznačuje malým nebo velkým znamením kříže. Neexistuje žádné vhodnější znamení k zahájení eucharistického slavení. Ve skutečnosti symbolika trinitárního znamení připomíná, velikonoční tajemství, ve kterém jsme byli pokřtěni a díky kterému jsme byli přijati za Boží děti a následovníky Krista a povolání tak k účasti na eucharistickém slavení.

Trinitární znamení kříže, které se objevuje před hlásáním evangelia¹⁰⁰ je gesto, které chce symbolicky vyjádřit vůli být zapojen do hlásání božího slova, aby proniklo hluboko do vlastní osoby osvětlující jeho Slovo. Mohou to být myšlenky, slova, pocity a práce. Malý znak kříže značí jáhen či kněz text evangelia. Je to symbol, který bychom jinak mohli nazvat „fyzický“ kontakt s evangeliem, které je hlásáno. Tuto touhou se věřící má nechat v jistém smyslu ovládnout Slovem, které je považováno za zdroj života v Kristu.

2.2.2. Znamení kříže při eucharistické modlitbě

Dalším znamením kříže koná celebrant nad chlebem a vínem při epiklezi před proměňováním. Poté, co celebrant vztáhl ruce nad dary, které mají být posvěceny, předchází toto gesto ve znamení kříže. Každé posvěcení začíná křížem, jehož tajemná přítomnost má svůj účel.

¹⁰⁰ Na čele, na rtech a na hrudi (v oblasti srdce).

Když pokročíme dále, tak s dalším znamením křížem se setkáváme v I. eucharistické modlitbě po druhé epiklezi, kdy se celebrant modlí v úkloně a prosí Boží požehnání – učiní velké znamení kříže, které činí také všichni přítomní koncelebranti. Díky kříži se plnost božích milostí a požehnání má působit na všechny věřící, kteří se účastní tajemství Kristova těla a krve.

Požehnání dané jáhnovi (je-li přítomen) před hlásáním evangelia a závěrečné požehnání, které hlavní celebrant udílí věřícím na konci eucharistického slavení,¹⁰¹ má mít zprostředkovatelsko-rituální charakter. Stejně jako jakékoliv gesto, tak dokonce i znamení kříže napomáhá vstoupit do společenství s tím, co je míněno a symbolizováno skrze něj. Je to vcelku trestuhodné, když se toto znamení stane čistě vnějškovým, všedním, zanedbatelným nebo dokonce plný pověry či magické nebo okultní praktiky.

Aby znamení kříže bylo autentickým gestem, musí to být skutečný projev víry přesvědčené o významu a účinnosti kříže. V okamžiku Ježíšovy smrti, jak píše evangelista Matouš, se roztrhla chrámová opona¹⁰² a bylo viděno, jak se svatyně opouští. Jan píše, že mu kopím probodli bok.¹⁰³ Vzápětí jeho srdce ukázalo bohatství jeho lásky. Kristovým křížem je vykoupen svět. Nástroj ponížení a smrti se stává účinným znakem osvobození a života.

¹⁰¹ Velmi staré gesto žehnání nikoliv však rukou, ale křížem, můžeme nalézt např. na mozaice v Reveně, která zachycuje biskupa Massimiana z VI. st. (Viz. příloha č. 2). Tyto druhy křížů, které byly určeny k žehnání, měly spíše menší velikost. Mohli bychom to přirovnat jako kříž východořímského císaře Justina II., který měří přibližně 22 centimetrů na výšku a je umístěny ve Vatikánských muzeí. (Viz. příloha č. 3). (Srov. RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 303).

¹⁰² Srov. Mt 27,51.

¹⁰³ Srov. Jan 19,34.

2.2.3. Závěrečné požehnání

Kdybychom se podívali na závěrečné požehnání, tak zjistíme, že původním gestem, které doprovázelo požehnání, byly vztažené ruce nad lidem. To známe i z dnešní, zvláště slavnostní liturgie, nebo také zvláště v postním období,¹⁰⁴ kdy se užívá častěji modlitba nad lidem.¹⁰⁵ Samotné slovo dobrořečení, můžeme použít ve dvou významech. Buď ve smyslu žehnání nebo jako velebení. Rozvinul bych to na příkladu: Podstatou eucharistie je, když člověk dobrořečí Bohu a velebí jej. Naproti tomu, když Bůh dobrořečí člověku, tak mu žehná. Mystik a autor duchovní literatury Vilém ze Saint-Thierry (XII. století) se vyjádřil: „*Požehnání Boží spočívá ve zdarma udělení růstu duchovního nebo fyzického nebo jinak tělesného ... Co se týče požehnání věcí, je to moc k růstu nebo samotný růst duchovní nebo fyzický nebo jinak tělesný. Zkrátka, když Bůh žehná něco, pak dává vzrůst, zvětšuje či rozmnožuje.*“¹⁰⁶

¹⁰⁴ Modlitba nad lidem zůstala ještě v některé významné dny během liturgického roku. To nám dosvědčuje Gelasianský sakramentář (VII. st.). Striktní závaznost tohoto druhu modlitby v době postní, stanovil až Gregoriánský sakramentář (VIII. st.) a toto trvalo až do XX. st. V pokoncilní úpravě tyto modlitby zůstaly na volbě celebranta, ovšem se změnila výzva jáhna, místo: *humiliate capita vestro Deo* (skloňte své hlavy před Bohem) na: *humiliate vos ad benedictionem* (skloňte se před Bohem a přijměte požehnání). Typickou charakteristikou modlitby nad lidem jsou: zdrženlivost, pokání, lítost, vytrvalost v předsevzetích, ovšem také rozhojnění lásky, ochrana před protivenstvími a vysvobození od zla. (Modlitba nad lidem v době postní. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/clanky/a/modlitba-nad-lidem-v-dobe-postni>).

¹⁰⁵ Vzkládání rukou je poměrně důležitým a starobyklým gestem. S tímto gestem se můžeme setkat již ve Starém zákoně (Gn 48,14), ale také v Novém zákoně, zvláště pak v Markově evangeliu, kdy Ježíš: „*Nechte děti přicházet ke mně ... Bral je do náručí, kladl na ně ruce a žehnal jim.*“ (Mk 10,14-16). Již *Veronský sakramentář* (V. st.) předepisuje tento druh modlitby při každé bohoslužbě. Jedna z těchto formulí vypadá takto: „*Pane, prosíme, ať na tvůj lid sestoupí hojné požehnání, ať přijde odpuštění, je dána milost, roste svatá víra, je upevněno věčné vykoupení.*“ (Žehnání: Strípky z historických pramenů. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/temata/zeznani-a-zazehnavani-exorcismus/zeznani/stripky-z-historicky-pramenu>). Ovšem, ale tehdy se běžné požehnání, na které jsme zvyklí neudílelo (formule: „*Požehnej vás všemohoucí Bůh ...*“), ale předsedající vztáhl ruce nad lid a pomodlil se k tomu určenou oraci. (Modlitba nad lidem v době postní. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/clanky/a/modlitba-nad-lidem-v-dobe-postni>).

¹⁰⁶ TICHÝ, Radek. *Mše svatá pro začátečníky i mírně pokročilé*, str. 75-76.

Již z Písma svatého víme, že když Bůh promluvil, jeho slovo se uskutečňuje. Právě tak se děje s Božím požehnáním, které není pouhou pěknou mluvou, ale je to něco, co se v nás uskutečňuje, proměňuje, zraje a dělá náš život dobrým. Jedním z pozitivních dopadů božího požehnání, může být také, jak píše kniha Přísloví: „*Požehnáním poctivých lidí se město povznáší, ústy bezbožných se však boří.*“¹⁰⁷

Amalarius (IX. století) se k tomuto gestu vyjadřuje následovně: „*Jedná se o poslední požehnání [...] v němž jsou Kristovi vojáci odevzdáváni boji proti starému nepříteli. Jestliže je ve válečném stavu nutné být vždy připraven proti nástrahám či útokům nepřátel, čím spíše před bitvou? Náš nepřítel ví, že v postní době má svatá církev předsevzetí, že proti němu povede zvláštní boj. A proto se, pokud někoho nalezne nepřipraveného, o to více snaží loupit a ničit.*“¹⁰⁸

Když dnes odchází biskup z pontifikální mše svaté, prochází katedrálou a žehná těm, kolem kterých prochází. Něco podobného se odehrávalo na závěr římské liturgie, jak nám zachycuje *Ordo romanus I*. V území za Alpami nebyly zapomenuty starodávne kánony, a podle nichž prostý kněz neměl právo udílet při veřejné bohoslužbě požehnání. Byla to výsada pouze pro biskupy. Změna nastala až při karolinské reformě (VIII. st.), kdy sice se chtělo zachovat, aby významný biskup byl jako pastýř, ale nové kánony¹⁰⁹ udílely právo kněžím, kteří mohli tohoto gesta užívat.

Sv. Augustin ve svém rozsáhlém díle *Ennarationes in psalmos* mimo jiné píše: „*Benedicat anima nostra Dominum et deus benedicat nos. Cum benedicit nos deus, nos crescimus, et cum benedicimus nos dominum, nos crescimus; utrumque nobis prodest. [...] Qui maledicit domino, ipse minuitur; qui benedicit dominum, ipse augetur.*

¹⁰⁷ Př 11,11.

¹⁰⁸ Modlitba nad lidem v době postní. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/clanky/a/modlitba-nad-lidem-v-dobe-postni>.

¹⁰⁹ Tyto kánony se dostaly v platnosti, až při druhém shromáždění na této reformě.

*Prior est in nobis benedictio domini, et consequens est ut nos benedicamus dominum. Ille pluvia, iste fructus est.*¹¹⁰

Již v galikánské liturgii (VII. století) bylo závěrečné požehnání užíváno knězem po modlitbě: *Otče náš*. V římské liturgii v té době to byla spíše pronášena modlitba nad lidem. Je ovšem zajímavostí, že liturgické texty a prameny XI. a XII. století o závěrečném požehnání mlčí. První závěrečné požehnání, se profilovalo v zemích za Alpami, protože užívání tohoto gesta náleželo při biskupských liturgiích. Nám známá a aktuální formulace požehnání: „*Benedicat vos omnipotens Deus, Pater et Filius et Spiritus Sanctus,*“ se objevuje na Albánské synodě (1230). Ve XIII. století se vyprofilovalo biskupské požehnání, které začalo obsahovat úvodní verše před samotným požehnáním: „*Sit nomen Domini benedictum ... Adiutorium nostrum in nomine Domini ...*“¹¹¹

Misál Pia V., jehož verzi dovršil Klement VIII., vymezil a určil jasné hranice. Ovšem již od středověku se domnívali, že gesto biskupského požehnání má být prokazatelně odlišné od toho kněžského. Je to také znamení rozdělení, že síla a moc biskupského požehnání je větší než požehnání kněžského. Proto biskupové žehnali rukou, kdežto kněží užívali různých posvátných předmětů.¹¹²

Již od XI. století, kněží používali k žehnání relikvie svatých, které byly během liturgie umístěny na oltáři. Dále se praktikovalo požehnání za použití pateny, která vznikala v XIV. století ve Francii a následně také pronikla

¹¹⁰ „*Ať naše duše žehná (dobrořečí) Pánu, a Bůh ať žehná nám. Když nám žehná Bůh, rosteme, a když žehnáme Bohu, rosteme také. Obojí nám prospívá. [...] Kdo zlořečí Pánu, ten se ničí, kdo žehná Pánu, ten sílí. Předchází požehnání od Pána nám a následuje, že my dobrořečíme Pánu. To první je jako déšť, to druhé jako plody.*“ (Žehnání: Střípky z historických pramenů. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/temata/zehnani-a-zazehnavani-exorcismus/zehnani/stripky-z-historickych-pramenu>).

¹¹¹ „*Ať je jméno Páně velebeno ... Naše pomoc je ve jménu Páně ...*“ (Saliburský misál XII. – XIII. st.)

¹¹² Zde mohl být vliv take z Byzantské liturgie, kdy předsedající žehná křížem.

do Německa. Poté se začalo užívat požehnání s kalichem, kdy kalich s patenou zůstaly odkryté na oltáři až do konce mše. Poté co se opouštělo od těchto forem závěrečného požehnání, zůstala zachována jedna zvláštnost, která odlišuje od jiného kněžského požehnání mimo mši. A to, kdy kněz nejprve pozvedá oči a ruce vzhůru k nebi. Toto gesto vychází ze středověké alegorické interpretace Lukášova¹¹³ evangelia.¹¹⁴

Dovolím si položit otázku: O čem nám hovoří kříž? Může hovořit o trvalém spojení mezi nebem a zemí nebo mluví o božím milosrdenství, které nám v Kristu ukřižovaném a vzkříšeném odhalilo míru jeho lásky? Domnívám se, že mluví o stromě života zasazeném ne pouze v zahradě Eden, ale v srdci světa, aby dal život a naději všem situacím smrti, zoufalství a bolesti. Může mluvit k nám o poušti, která je nyní zahradou hlídanou živým zahradníkem, případně hovoří o spasení, o příslušnosti ke Kristu Spasiteli. Nebo mluví o křesťanském životě, který je od narození do hrobu požehnan slavným křížem Vzkříšeného.¹¹⁵

2.2.4. Požehnání evangeliářem

Požehnání evangeliářem, po přečtení samotného evangelia jáhnem, se může použít při slavnostních příležitostech tohoto druhu požehnání. Je potřeba ovšem podotknout, že tento druh žehnání se nevyskytuje při liturgii, kterou celebrouje kněz, ale výhradně biskup. Gesto požehnání evangeliářem je poměrně mladé gesto, které se do římské liturgie dostalo z Východu, a to až po

¹¹³ „Vyvedl je pak směrem k Betánii, zvedl ruce a požehnal jim.“ (Lk 24,50).

¹¹⁴ Srov. JUNGSMANN, Josef Andreas. *Missarum sollemnia*, vol. II., str. 328-332.

¹¹⁵ Srov. AMAPANI, Alessandro. *Segni e gesti*, str. 83-86.

Druhém vatikánském koncilu. Prvně tohoto požehnání se užívalo při papežských bohoslužbách, odkud se dostalo do biskupské mše.

Touha porozumět posvátnému slovu a sjednat si jeho požehnání, je na okamžik působivě umocněna při úkonu okuřování, poté se projeví definitivně v dalším symbolu, jímž je označení se křížem.

Po přečtení evangelia, se může kniha nechat na ambonu nebo odnést na abak či se může zvolit jiné vhodné místo. Je potřeba si uvědomit, že evangeliáři vzdáváme náležitou úctu, zvláště pak políbením a incensováním. Proto je dobré nenechávat evangeliář na ambonu, zvláště pokud bude z tohoto místa pronášena homilie nebo přímluvy. Ideálním řešením je umístění evangeliáře na důstojné místo v presbytáři, kde se evangeliář umístí otevřený nebo zavřený.¹¹⁶

2.2.5. Různé významy, na které se odkazuje znamení kříže

Velkým významem je, že znamení kříže zahrnuje vyznání víry v Nejsvětější Trojici. Při bohoslužbě slova, konkrétně na začátku evangelia, věřící s klérem označují křížem čelo jako vyznání, že patříme Otci.¹¹⁷ Když značíme ústa, je to vyjádření odevzdanosti Synu.¹¹⁸ Označení hrudi symbolizuje, že my jsme příbytkem Ducha svatého, který řídí naše činy a jednání.¹¹⁹ Zároveň je to připomínání si našeho křtu, ve kterém jsme se zrodili do nového života. Byli jsme

¹¹⁶ Srov. Odpověď na slyšené Boží slovo: Požehnání evangeliářem. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/temata/mse-svata/bohosluzba-slova/odpoved-na-slysene-bozi-slovo>.

¹¹⁷ Snažíme se soustředit, pamatovat a myslet na Boha.

¹¹⁸ Chceme hlásat přijaté Boží slovo.

¹¹⁹ Také to, co uchováváme v srdci, aby i v tom všem byl přítomen Bůh.

představení a ponoření do tajemství Trojice. Znamení kříže je jako pečeť,¹²⁰ které vyjadřuje naše propojení s Kristem a naše odevzdání se Pánu.

Tak jak se ve starověku používalo označování zboží a otroků, což znamenalo, že jsou majetkem někoho, že někomu patří. Tak i označení kříže symbolizuje, že od křtu patří plně Kristu. Není to ovšem ve smyslu otrockém, ale v radosti z toho, že je náš zachránce a věřící se tak mohli podílet na božím životě. Z tohoto pohledu je kříž zdrojem hrdosti.¹²¹ Znamení kříže má také moc chránit před Zlem. Dovolím si znovu poukázat na knihu *Ezechiel*, kde Hospodin řekl jednomu muži, který byl oblečen ve lněném rouchu: „*Jdi městem Jeruzalémem a poznamenej křížem čela mužů nařikajících a truchlících nade všemi ohavnostmi, které se v něm dějí. Ostatním však řekl: Jděte městem za ním a bijte, ať se vaše oko nesmiluje, buďte bez lítosti! Starce, jinocha, pannu, děti i ženy bijte až do vyhubení. Nikoho se však nedotýkejte, kdo má znamení kříže! Začněte od mé svatyně! ...*“¹²²

Hippolyt Římský v díle *Traditio Apostolica*¹²³ zaznamenává: „*Když jsi pokoušen, vždy se zbožně označ na svém čele (znamení kříže). Neboť toto znamení utrpení je postaveno proti ďáblu tak jako brnění, jestliže to učiníš z víry, ne aby ses zalíbil lidem, ale v důvěřující moudrost. Označíme-li se takto rukou na čele, vystříháme se toho, který nás chce zahubit.*“¹²⁴

Znamení kříže nám může také připomínat tajemství vzkříšení a vyjádření poselství naděje pro všechny, kteří dnes trpí různými způsoby na celém světě. Jistě každý z nás je zahrnut, všichni, kteří snášejí menší či větší každodenní utrpení. Ale týká se zvláště těch, kteří nasazují své životy kvůli evangeliu, pravdě, spravedlnosti, míru a svobodě. Kristus přibitý na kříži je jejich hlasem, který září pro ně jako jistý příslib vítězství nad všemi formami zla, hříchu,

¹²⁰ Lat. *signum*.

¹²¹ Srov. Gal 6,14.

¹²² Ez 9,4-6.

¹²³ Orig. název: *Αποστολικη παραδοσις*.

¹²⁴ HIPPOLYTOS. *Apoštolská tradice*, str. 49.

nespravedlnosti, pronásledování a ve světle vzkříšení zakouší pocit boje a utrpení. Je-li na kříži archetyp spasitelného jednání Krista, v duchu křesťanské tradice je každý povolán následovat stopy svého Pána prostřednictvím darováním se v lásce.

V Matoušově evangeliu Ježíš říká svým učedníkům: „*Kdo chce jít za mnou, zapři sám sebe, vezmi svůj kříž a následuj mě!*“¹²⁵ Na kříži křesťané nenacházejí pouhé příležitostné spojení s Ježíšovou zkušeností, ale v něm objevujeme definitivní odhalení evangelia. To vede člověka k novému budování existence ve světle ukřižovaného a vzkříšeného Krista.¹²⁶

Romano Guardini dodává v knize *Duch liturgie*, že na kříži náš Pán vykoupil všechny bez jakýchkoliv rozdílů. Křížem posvěcuje člověka ve své celistvosti až po poslední tkáň naší bytosti.

2.2.6. Vstup do trinitárního tajemství

Ve znamení kříže se nachází imanence a transcendence s božským a lidským rozměrem, kdy se setkávají a vytvářejí syntézu. Kříž má sestupující tendenci,¹²⁷ a také horizontální rozměr, který nám připomíná Ježíšovo uzdravování a útěchu pro lidstvo. Mezi Otcem, Synem a Duchem svatým probíhá neustálá komunikace, která má za následek záchranu lidstva. Můžeme více vstoupit do této dynamiky.

Znaméním kříže, kterým se žehnáme, spojuje tajemství Nejsvětější Trojice s tajemstvím vykoupení. Kdy samotným označením na čele, na hrudi a na

¹²⁵ Mt 16,24.

¹²⁶ Srov. AMAPANI, Alessandro. *Segni e gesti*, str. 86-91.

¹²⁷ Svislé dřevo kříže.

ramenou, se ukazuje symbolická cesta, kdy je celý život shrnut, a je inspirován láskou, která končí až konečnou smrtí a vede nás s Kristem k věčnému životu.

Jeden ze starověkých textů popisuje trinitární znamení. Vyjadřuje se, že křesťan se pravou rukou dotýká čela, protože Otec je principem veškerého Božství. Proto ruku dále vkládá směrem dolů, na hrud', neboť Syn věčně postupuje od Otce, sestoupil v čase do lůna Panny. Dále se ruka přesouvá z levého ramene k pravému, protože Duch postupuje cestou lásky a působí jako pouto Otce a Syna a vychází od Otce k Synovi a od Syna k Otcí. Směr zleva doprava symbolizuje přechod od soužení tohoto světa k věčné blaženosti.

Když se žehnáme svěcenou vodou, můžeme si být vědomi posily vycházející od Otce. Také osvícenou moudrostí Syna. A v neposlední řadě posvěcení láskou Ducha. Takto můžeme zakoušet vitalitu Trojice.

Znamení kříže má také sjednocující charakter. Do tohoto znamení se mohou soustředit čtyři dimenze vztahů – Bůh, já sám, druzí a kosmos. Ruka na čela jako znamení prvenství Boha, kterého přijímám v mém životě.¹²⁸ Ruka na hrudi znamení toho, že navazují kontakt se všemi svými dispozicemi a vnitřními skutečnostmi.¹²⁹ Ruka na levém rameni (ostatní), zde se nachází to, co hovořím o druhých a jak k nim přistupuji.¹³⁰ Ruka na pravém rameni (kosmologie), označuje postavení v historii a ve světě.¹³¹

Další kombinací či začlenění při znamení tohoto gesta, může být dýchání. Při nadechnutí přivedu ruku na čelo, jako pohyb směrem k Bohu. Při vydechnutí snímám ruku od čela k hrudi jako symbol interiorizace¹³² a obdarování Synem. Ruka se přemisťuje na ramena při nadechnutí. To symbolizuje Kristovo

¹²⁸ Přístup teologický.

¹²⁹ Antropologický přístup.

¹³⁰ Přístup sociologický.

¹³¹ Kosmologický přístup.

¹³² Obecné zvnitřňování, tj. začleňování myšlenek, postojů, hodnot, sociálních norem do psychiky jednotlivce.

vdechnutí Ducha, který mě naplňuje. Zároveň je to chvíle, kdy naší otevřeností nás Duch obklopuje ve svém světle a činí nás spojenými se všemi, kteří vyznávají tuto Nejsvětější Trojici. *Amen* se vysloví při vydechnutí, kdy opouštíme Trojici, jejíž svatá jména jsme svolávali.

Znamení kříže má také uzdravující charakter. Vykonáním tohoto posvátného znamení, může člověk žádat očištění a uzdravení mysli, srdce a posílení fyzické síly a již nyní může zakoušet přechod od pozemského do nebeského stavu. Zároveň si můžeme uvědomit při nadechování, že pocházíme z božího výdechu a znovu může člověk zakoušet chvíli narození. Ovšem vydechujeme před sebou smrt, do které nás Bůh opět vdechuje život a přitahuje k sobě.

Posledním pohledem je vyjádření znamení kříže gestem. Při vyslovení: „*Ve jménu Otce*“ zvedáme ruku a pokládáme na hlavu, abychom se stali naprostým přijetím Otcovy vůle. Vyslovením: „*i Syna*“ vyjadřujeme otevřenost a připravenost přijetí kříže, jako božského požehnání, abychom i my byli spolupracovníky na díle vykoupení. Tím že vyslovujeme: „*i Ducha svatého*“ odkazujeme na to, že čerpáme z Ducha všechnu potřebnou sílu potřebnou k realizaci Otcovy a Synovy vůle. Slovy *Amen* opouštíme život Trojice, kterou jsme při modlitbě vzývali.¹³³

¹³³ Srov. AMAPANI, Alessandro. *Segni e gesti*, str. 91-95.

2.3. Gesto políbení¹³⁴

Již ve středomořských kulturách se toto gesto nevnímalo jako vyjádření něžnosti, spíše více jako znamení úcty a forma pozdravení. Samotný motiv doteku úst naznačoval symbol předávání síly.¹³⁵ Tento vcelku běžný způsob používali Ježíšovi učedníci. Zvláště také sv. Pavel odkazuje na závěr svých dopisů: „Pozdravte se svatým políbením.“¹³⁶ Tertulián nazývá políbení jako „pečetí modlitby.“¹³⁷ Sv. Cyril Jeruzalémský v páté mystagogické katechezi píše následující: „Nechápej to tak, že je to běžné políbení jako na tržišti od obyčejných přátel. To není takové políbení, ale to políbení spojuje navzájem duše a zasnuhuje je se zapomením na veškeré zlo. Políbení je tak znamením spojení duší a zapuzením vzpomínek na veškeré zlo.“¹³⁸

2.3.1. Políbení oltáře

Oltář je symbolem přítomnosti Krista zmrtvýchvstalého. Celebrant při mši svaté jedná – *in persona Christi*.¹³⁹ Proto oltáři byla a je věnovaná velká pozornost, ať umístěním nebo úctou.¹⁴⁰ V křesťanské symbolice oltář představuje samotného Krista. On se obětoval Otci a ustanovil tak oltář sám sebe jako dar Bohu Otci.

¹³⁴ V mnohé české literatuře se uvádí také termín – liturgický polibek.

¹³⁵ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, str. 367.

¹³⁶ Srov. Řím 16,16.

¹³⁷ Srov. ZEMKOVÁ, Marie. *Liturgické znamení pozdravení pokoje, jeho historie, současná podoba a pochopení mezi účastníky bohoslužeb v Praze*, str. 14.

¹³⁸ Srov. ZEMKOVÁ, Marie. *Liturgické znamení pozdravení pokoje, jeho historie, současná podoba a pochopení mezi účastníky bohoslužeb v Praze*, str. 14.

¹³⁹ Tzn. v osobě Krista.

¹⁴⁰ Lidé, kteří nebyli pokřtěni, se nemohli jen tak dotýkat oltáře.

Proto také oltáře bývají konsekrované posvátným olejem.¹⁴¹ Připojuje se také uctění pálením kadidla.¹⁴² Mikuláš Kusánský¹⁴³ v kázání mluvil na téma: Viděl jsem svaté Město, kde se o oltáři zmiňuje: „Cílem oltáře je obětování, které je znakem nejdokonalejším uctíváním Boha.“¹⁴⁴ Sám Ježíš obětuje Bohu své žití až do konce.¹⁴⁵

Celá dynamika oběti spočívá v lásce, která se oddává Lásce.¹⁴⁶ Duch Svátý činí Kristovu oběť jako základní událostí Eucharistie. V nové smlouvě to není oltář, který posvěcuje oběť, ale oběť obětovaná na oltáři se posvěcuje, konsekruje. Kristus je Knězem, Oltářem i obětovaným Darem. Již v prvotní církvi bylo zvykem sloužit oběť mše svaté nad těly mučedníků¹⁴⁷, kteří se výjimečným způsobem účastnili na Kristově tajemství. Dnes je tradice, že se kladou ostatky svatých do nového oltáře. Měli bychom ovšem také pamatovat, že relikvie mučedníků a svatých nectí oltář, ale právě oltář jim dává nový rozměr.¹⁴⁸

Nyní bych se rád dostal k termínu samotného polibku. Polibek můžeme vnímat jako určité znamení úcty a jednoty společenství. Je jedním z nejuniverzálnějších gest v sociálním životě. Stačí se podívat na momenty každodenního života, abychom si uvědomili, jak moc toto gesto nabývá charakteru jednoty, lásky a úcty v konfrontaci s osobou, se kterou se setkáváme,

¹⁴¹ Jedná se o směs olivového oleje a vonného balzámu, který se světí vždy na Zelený čtvrtek při *Missa chrismatis* v katedrálách.

¹⁴² Může probíhat tak, že se kadidlo pálí přímo na oltáři.

¹⁴³ Žil v období 1401–1464. Někteří jsou toho názoru, že patřil mezi největší myslitele 15. století. Byl mimo jiné diplomatem, filosofem a teologem. Přijal také kardinálskou hodnost. Ovlivnil zřejmě i samotného J. A. Komenského. Mikuláše Kusánského můžeme spatřit vyobrazeného vedle sv. Petra v řetězech v kostele San Pietro in vinci v Římě. Mikuláš Kusánský. (Srov. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2007 [cit. 2019-06-03]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Mikuláš_Kusánský).

¹⁴⁴ NADOLSKI, Bogusław. *Msza Świąta*, str. 40.

¹⁴⁵ Srov. J 13,1

¹⁴⁶ Srov. J 15,13

¹⁴⁷ Tertulián je nazýval čestným titulem: Následovníci Krista.

¹⁴⁸ Srov.: NADOLSKI, Bogusław. *Msza Świąta*, str. 21-24.

případně komu chceme ukázat naši pozornost. Liturgie se od pradávna chopila tohoto elementu.¹⁴⁹ Sv. Ambrož ve svém díle *Hexameron* popisuje jeho obdivuhodný význam. „Co bych měl říci o polibku úst, což je znamení lásky a něhy? Dokonce i holubí polibek, ale jak je možné to srovnávat s krásou lidského polibku, zářícího znamení přátelství a laskavosti, nadaného výrazu milostných znamení?“¹⁵⁰ Ježíš, proto také označuje zrádce neslýchaného chování, když mu říká: „Jidáš, políbením zrazuješ Syna člověka?“¹⁵¹ Znamená to, že znamení lásky se může změnit ve znamení úzkosti a projevu nevěry? Ambrož ve svém díle si klade otázku, co jiného jsou tedy ústa člověka nežli svatyně slova, zdroj a palác řeči nebo poklad vůle?¹⁵²

Když se zaměříme na samotné políbení oltáře, které se při liturgii nachází před pozdravením shromážděného lidu, toto políbení se koná na znamení velmi starověké úcty, které se používá minimálně od IV. století. Tímto gestem musíme rozumět úctu ke Kristově stolu, na kterém se koná lámání chleba, ke kterému jsou všichni povoláni k účasti. Toto gesto bylo postupně obohaceno o další symboly: např. oltář jako skála, skála, na které je založena naše víra v Krista, proto je polibek celebranta oltáře jako pozdravem samotného Krista.

Aggiunge Aimone Maria Roguet připomíná, že oltář symbolizuje nejen skálu, o které mluví svatý Pavel, ale také skála, která chránila a uhasila žízeň Židů na poušti.¹⁵³ Zároveň můžeme přirovnat k základnímu kameni budovy

¹⁴⁹ Srov. AMAPANI, Alessandro. *Segni e gesti*, str. 61.

¹⁵⁰ AMAPANI, Alessandro. *Segni e gesti*. str. 61: „Cosa devo dire sul bacio della bocca, che è segno di amore e tenerezza? Anche i colombi si baciano, ma come è possibile paragonare ciò con la bellezza del bacio umano, segno splendente di amicizia e gentilezza, espressione tedele di segni amorosi? Perciò il Signore marchia il traditore di un comportamento inaudito, quando gli dice: "Giuda con un bacio tu tradisci il Figlio dell'uomo?" (Vlastní překlad).

¹⁵¹ Lk 22,48.

¹⁵² Srov. AMAPANI, Alessandro. *Segni e gesti*, str. 62.

¹⁵³ Srov. Ex 17,6; Nm 20,11.

církve.¹⁵⁴ Ovšem můžeme nalézt také hlubší důvod, že Kristus je bodem spojení, je práh mezi nebem a zemí.¹⁵⁵ Přímo na oltáři, se lidstvo setkává s Bohem skrze oběť, a Ježíš je zároveň obětí a oltářem, na kterém jsou naše dary předkládány Bohu, aby v nich měl zalíbení.¹⁵⁶

Nyní bych se rád navrátil od různých symbolů a interpretací k původnímu významu, tedy k oltáři jako stolu, na kterém se slaví Eucharistie. V před koncilní liturgii právě když se kněz otočil zády k lidem, políbil oltář a kdykoli se obrátil k věřícím, jako by získával sílu z oltáře, skály a Krista. IGMR odkazuje na dvojité políbení oltáře. Poprvé na počátku mše svaté společně všichni koncelebranti a jáhnové. Na závěr pouze předsedající s jáhnem.¹⁵⁷ Alexander Kühne připomíná, že v syrském obřadu na konci bohoslužby kněz položí ruce na oltář, políbí ho, a s úctou se modlí následující slova: *„Zůstávej v pokoji, svatý Boží oltáři. Nevím, zdali mi bude dáno, abych se k tobě mohl přiblížit. Ať mi Pán dá vidět tebe v nebeské církvi.“*¹⁵⁸ V liturgické reformě, kterou uskutečnil Druhý vatikánský koncil, se vyskytovali někteří, kteří byli proti políbení oltáře. Ale většina prohlásila jasné odmítnutí, a potvrdila, že polibek na oltáři byl dávné tradice a dědictví téměř všech náboženství.¹⁵⁹

Ovšem když se podíváme do Nového zákona, tak název nového oltáře tam nenajdeme. Dokonce odmítavý přístup měl křesťanský spisovatel Minucio

¹⁵⁴ Srov. Ž 118,22; Mt 21,42; Mk 12,10.

¹⁵⁵ Srov. J 1,51.

¹⁵⁶ Srov. Ex 29,37; Mt 23,18-20.

¹⁵⁷ Srov. AMAPANI, Alessandro. *Segni e gesti*, str. 63.

¹⁵⁸ Srov. AMAPANI, Alessandro. *Segni e gesti*, str. 64: *„Rimani nella pace, altare santo di Dio. Non so se mi sarà dato ancora di accostarmi a te. Mi conceda il Signore di rivederti nella chiesa del cielo.“* (Vlastní překlad).

¹⁵⁹ Srov. AMAPANI, Alessandro. *Segni e gesti*, str. 64.

Felice,¹⁶⁰ který napsal ve III. století, že křesťané nemají chrámy ani oltáře. Oltář vychází z latinského významu „*ara*“, což byl kámen, na kterém obzvláště pohané obětovali zvířata božstvu.¹⁶¹ Pro křesťany byla jedna jediná a dokonalá oběť, a to oběť Krista na kříži, když se obětoval Otci za smíření světa. Toto obětování, ale i vzkříšení můžeme pozorovat ve svátosti Eucharistie, kdy znamení chleba a vína jsou jak symbolické, tak i reálné. Pravým „historickým“ oltářem byl právě již zmíněný kříž.

Zatímco na stole byly umístěny přívětivé znaky chleba a vína, symbolicky nazývané oltář, které se stávají Kristovým tělem a krví. Jsou následně přijímány v jídle a pití. Tímto způsobem se člověk podílí na své oběti kříže, v nové smlouvě, která byla slavnostně otevřena v obětování sebe samého,¹⁶² činí s námi společenství v lásce Otce. Proto v Novém zákoně mluvíme o „stolu Páně“¹⁶³ a o „večeři Páně“.¹⁶⁴ Jsou to také duchovní oběti, které se skládají z modliteb a svatých prací. Především ve vlastním duchovním životě oživeným Duchem Svatým.¹⁶⁵ Později byl také přijat termín „oltář“, který byl doprovázen různými přídavnými jmény např. svatý, mystický, božský. Několik století se myšlenka stolu ztrácela a převládal termín oltář. Aspekt tohoto stolu však byl zdůrazněn liturgickou reformou, bez popření toho, že obětní oltář je: eucharistickou obětí skutečně přátelskou a obětující hostinou.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Celým jménem Marco Minucio Felice. Žil v období mezi 2. a 3. stoletím. Byl právníkem a římský spisovatel. Srov. Marco Minucio Felice. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2005 [cit. 2019-06-07]. Dostupné z: https://it.wikipedia.org/wiki/Marco_Minucio_Felice

¹⁶¹ U Židů byly oběti přinášeny Hospodinu (יהוה).

¹⁶² Krev prolitá pro odpuštění hříchů (Mt 26,28; Ef 1,7).

¹⁶³ Srov. 1 Kor 10,21 (řec. *τράπεζα κυρίου*; lat. *mensa Domini*).

¹⁶⁴ Srov. 1 Kor 11,20 (řec. *δειπνον κυριακόν*; lat. *Coena Dominica*).

¹⁶⁵ Srov. Řím 12,1; 1 Pet 2,5.

¹⁶⁶ Srov. FALSINI, Rinaldo. *Gesti e parole della messa: Per la comprensione del mistero celebrato*, str. 32.

Přijetí termínu „oltář“ se křesťané snažili považovat za symbol Krista. K tomu přispěl i výběr materiálu. Nejprve byl použit dřevěný stůl. Poté se říká, že oltář je Kristus. Začala se projevovat vnější úcta. Jako je políbení, pozdravení, incensování¹⁶⁷ a úcta. Zvláště ve středověku, kdy nebyla zachovávaná svátost eucharistie, byla velká oddanost oltáři. Od V. století je známo, že se oltář zasvětil slavnostním způsobem. Tomuto obřadu předsedal biskup, jako důraz důležitosti a významu. Oltář je srdcem, centrem eucharistického shromáždění samotné církve. Je to přítomnost kněze, našeho Pána Ježíše, oběti a oltáře uprostřed jeho lidu. Došlo k úplnému přehodnocení oltáře, jako symbolu Krista a jeho stolu.¹⁶⁸ Poté následovala obnova ambonu a sedes.¹⁶⁹

Již během VII. století při papežských liturgiích, když pontifik přistoupil před oltář, docházelo k mnohým pozdravům podle starověkého stylu a to políbením. Tento pozdrav¹⁷⁰ náležel účastníkům liturgie, ale také dvěma objektům, kolem kterých se odvíjí samotná liturgie a zároveň představují Krista. Tím jsou oltář a evangeliář. V liturgii se dochovalo pouze políbení oltáře. Při slavnostních papežských mších svatých, byl pozdrav také těch, kteří slavili společně s papežem. Byli to tři kardinálové. Kardinál biskup a kardinálové kněží, kteří při příchodu se navzájem pozdravili políbením pokoje a uctili oltář společně s papežem. Kardinálové jáhni dělají to samé po incensování oltáře. Ve Francii byl

¹⁶⁷ Okuřování.

¹⁶⁸ Srov. FALSINI, Rinaldo. *Gesti e parole della messa: Per la comprensione del mistero celebrato*, str. 33.

¹⁶⁹ Místo k sezení pro celebranta. Primárně určené pro kněze. Biskup v katedrále má tzv. katedru. Je to na znamení jeho učitelského úřadu.

¹⁷⁰ OR I zaznamenává: „Než vstupní průvod dojde k oltáři, přistoupí dva akolyté, kteří drží otevřené pyxidy s eucharistií. Ceremoniář je vezme, uchopí za ústí a ukáže eucharistii papeži nebo jáhnovi, který jde před ním. Papež či jáhen úklonou hlavy pozdraví eucharistii a podívá se – v případě, že je eucharistie příliš mnoho, dá pokyn, aby se část odložila. (...) Papež projde do čela scholy a pozdraví oltář úklonou hlavy. Povstane, modlí se a dělá znamení kříže na čele.“ (Znamení kříže a pozdrav lidu – střípky historických z pramenů. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/temata/mse-svata/uvodni-obrady/znameni-križe-a-pozdrav-lidu/stripky-z-historickyh-pramenu>).

podobný průběh během celého středověku. V Anglii, při obřadu Sarum¹⁷¹ se takto zdravili jáhni a při zpívané liturgii i podjáhni.

V momentě, kdy se položí na oltář evangeliář na titulní straně evangelia daného dne, tak se při políbení oltáře líbá i evangelium. Přitom se říká modlitba: „*Pax Christi quam nobis per evangelium suum tradidit confirmet et conservet corda nostra et corpora in vitam aeternam*“ (sakramentář ze San Denis – 11. stol.).¹⁷²

Od 10. století začíná být praxí políbit a pozdravit Krista na kříži, pokud je na oltáři kříž a je možné jej takto uctít. *Ordo romanus I* uvádí pouze jedno políbení oltáře, a to na začátku. V antice byla tradice políbit stůl před jídlem. Odtud pochází praxe v římské, syrské, arménské i byzantské liturgii.

Německý badatel Dölger tuto praxi potvrzuje a připomíná, že kapucíni před koncilem líbali stůl před a po jídle.¹⁷³ Políbení je poděkování za možnost účasti ne mensa Domini. Oltář, který symbolizuje Krista je i uhelný kámen – základ pro stavbu církve. Oltář je také hrobem mučedníků, jejichž ostatky uctíváme políbením. Papež Inocenc III. ve svém spisu¹⁷⁴ pojednává, že políbením oltáře, církev jako nevěsta zdraví svého ženicha, kterým je Kristus. Ve středověku

¹⁷¹ Známy také jako sarumský obřad. Ten je navázán na římský ritus. Zvláště pak je velmi podobný tridentské liturgii. Tento obřad vznikl díky sv. Osmundovi z Normandie, kterého kanonizoval papež Kalixt III. roku 1457. Sv. Osmund byl biskupem v Salisbury. Tento obřad se rozšiřoval především do jižní Anglie, Walesu, Irska a později do Skotska. Změna přišla roku 1559 za královny Alžběty I., která tento obřad více potlačila. V XVI. století měla velký vliv také protestantská reformace, která ovlivnila anglikánskou liturgii. Biskup Osmund zahájil revizi existujícího keltsko – anglosaského ritu s adaptací římského ritu. Roku 1530 když došlo k oddělení anglikánské církve od katolické v roce, evangelická církev si zachovala sarumský obřad s menšími úpravami. Velký tlak způsobil Eduard VI., kdy docházelo k nahrazování sarumských mešních textů (především v letech 1549 a 1552). Velkým obnovením vztahů anglikánské a katolické církve dosáhla královna Marie I. Tudorovna, která se zapříčinila obnovení sarumského obřadu (nejvíce v roce 1553). Postupné obnovení tohoto obřadu pozastavila roku 1559 královna Alžběta I. a ten se postupně nahrazoval římským ritem.

¹⁷² Viz. Marténe: *De antiq. eccl. Ritibus I*, 523 B.

¹⁷³ Viz. Dölger, *Antike und Christentum: Kultur und religionsgeschichtliche Studien*, vol. 6, Aschendorff, 1940, s. 160.

¹⁷⁴ Viz. *De sacro altaris mysterio II.*, 15. In: PL 217,807.

se k políbení oltáře přiřadila soukromá apologie kněze, ve které prosil o odpuštění hříchů.

2.3.2. Políbení po evangeliu

Čtení evangelia má výsadní postavení při bohoslužbě slova. Nejen, že všichni věřící stojí, ale také samotné čtení evangelia přísluší těm, kteří se již nacházejí ve stavu klerika.¹⁷⁵ Při větších slavnostech se může zvolit i zpívané evangelium.¹⁷⁶ Při odpovědi na slyšené evangelium, následuje pozdvihnutí evangeliáře¹⁷⁷ a políbení.¹⁷⁸ Při aktu políbení daného textu se dotyčný modlí: „*Radostná Boží zvěst ať nás osvobodí od hříchů.*“¹⁷⁹ K této modlitbě uvedu ještě menší dodatek, který bude v nadcházejícím textu.

Samotné políbení knihy odkazuje na živou přítomnost Krista v hlásaném slově, které má na nás stejné účinky jako na prvotní učedníky. Tento zvyk

¹⁷⁵ Stav klerika mají osoby, které již přijaly kněžské svěcení alespoň prvního stupně.

¹⁷⁶ Za pontifikátu sv. Jana Pavla II. a papeže Benedikta XVI. se četlo či zpívalo evangelium také v řeckém jazyku. Důvodem bylo větší úsilí, pro sjednocování západní a východní církve. Papež Benedikt XVI. zrušil titul patriarcha západu, aby poukázal na univerzálnost papežství. Mnohé ekumenické úsilí se projevovalo s pontifikátem Jana Pavla II., který vydal také encykliku *Ut Unum Sint* (Aby jedno byli), která byla vydána 25. května 1995.

¹⁷⁷ Ve většině případů se při běžných mši svatých používá lekcionář, ve kterém se nacházejí jak čtení, tak samotné evangelium.

¹⁷⁸ Srov. AMAPANI, Alessandro. *Segni e gesti*, str. 65.

¹⁷⁹ Lat.: „*Per evangelica dicta, deleantur nostra delicta.*“

políbení evangelia¹⁸⁰ se řadí mezi dávné rity.¹⁸¹ Např. v Římě se v VIII. století podával evangeliář k políbení všem duchovním,¹⁸² kteří se účastnili liturgii.¹⁸³ Při samotném podání, se využívaly různé formule. Např. v Paříži podjáhen podával k uctění evangeliář kněžím a při tom říkal: „*To jsou svaté slova.*“¹⁸⁴ Odpovídající řekl: „*Věřím a vyznávám.*“¹⁸⁵ Postupně tato praxe přecházela na jáhny až po celebranty. Další formule, která se vyskytovala na konci prvního tisíciletí: „*Bud'te pozdravena, slova svatého evangelia, která naplnily celý svět.*“¹⁸⁶ Od XI. století byly užívány tyto modlitby: „*Pokoj Kristův, který Bůh dal skrze své*

¹⁸⁰ První svědectví o políbení evangelia v římské liturgii nacházíme v OR I: „*Když podjáhen, který máš číst, vidí, že biskupové a kněží za papežem sedí, vystoupá na ambon a čte. Pak vystoupá jiný se zpěvníkem a zpívá responsoriální žalm. Pak ještě jiný aleluja. Pak jáhen políbí papežovy nohy a jde před oltář, políbí evangeliář a rukama jej pozdvihne. A před ním jdou dva podjáheni ze čtvrti, na kterou ten den připadá služba, a vhadzují kadidlo do kadidelnice, kterou nese doprovázející podjáhen, a kadidlový dým rukama rozdmýchávají. Před nimi jdou dva akolyté nesoucí dva svícny. Když přijdou k ambonu, rozdělí se akolyté před ambonem, aby středem prošli podjáheni a jáhen s evangeliářem. Podjáhen, který nenese kadidelnici se otočí k jáhnovi a napřáhne levou ruku, na kterou položí evangeliář, aby ji druhý podjáhen otevřel na místě, kam byla umístěna záložka. A položíce svůj prst, jáhen vystoupá na místo čtení, aby četl, a dva podjáheni se vrátí dolů a stojí pod posledním stupněm ambonu. Když je evangelium skončeno, řekne papež Pokoj tobě. Pak řekne Pán s vámi. Odpověď: I s tebou. A řekne Modleme se. Ale jáhen sestoupí a jáhen, který evangeliář předtím otvíral, jej nyní vezme a podá ho doprovázejícímu podjáhnovi, který ho drží na prsou ve velu a podává k políbení všem, tak jak stojí podle své hodnosti. Pak je evangeliář dán do schránky, aby byl zapečetěn a akolyta čtvrti, která má ten den službu odnesena na své místo.*“ (Bohoslužba slova – střípky z historických pramenů. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/temata/mse-svata/bohosluzba-slova/stripky-z-historickych-pramenu>).

¹⁸¹ Tento zvyk políbení posvátného textu, navazuje již na židovskou tradici, kdy se po přečtení v synagoze, políbil svitek Tóry. (Srov. TICHÝ, Radek. *Liturgie evangeliáře: Lásky církve k Božímu slovu*, str. 74).

¹⁸² V OR I se píše: „*Když jáhen sestupuje [z ambonu], podjáhen, který předtím evangeliář otvíral, jej vezme a podá jej podjáhnovi následníkovi, který stojí za ním. Ten jej drží na prsou ve velu a podá jej k políbení všem duchovním stojícím v řadě podle hodnosti.*“ (TICHÝ, Radek. *Liturgie evangeliáře: Lásky církve k Božímu slovu*, str. 74).

¹⁸³ Tuto praxi dosvědčuje také Jan z Orleans (+843). OR II dokládá po políbení i úklonu. V byzantské liturgii líbá evangeliář pouze celebrant.

¹⁸⁴ Srov. NADOLSKI, BOGUSŁAW. *Leksykon symboli liturgicznych*, str. 125: „*To są święte słowa.*“ (Vlastní překlad).

¹⁸⁵ Srov. NADOLSKI, BOGUSŁAW. *Leksykon symboli liturgicznych*, str. 125: „*Wierzę i wyznaję.*“ (Vlastní překlad).

¹⁸⁶ NADOLSKI, BOGUSŁAW. *Leksykon symboli liturgicznych*, str. 125: „*Niech będą pozdrowione słowa świętej Ewangelii, które napetniły cały świat.*“ (Vlastní překlad)

evangelium, ať upevní a zachová naše srdce a naše těla pro život věčný. Amen.“
Nebo druhá varianta: *„Skrze tato slova svatého evangelia svého Syna, našeho Pána Ježíše Krista, ať nám Hospodin odpustí všechny naše hříchy.“*¹⁸⁷ V *Missale romanum* (r.1570) se již nachází modlitba, která je užívána i v dnešní liturgii: *„Radostná Boží zvěst ať nás osvobodí od hříchů.“*¹⁸⁸

Použití modlitby vyslovená jáhnem či knězem po zakončení evangelia a odpovědi lidu pochází z X. století.¹⁸⁹ Dokonce sv. Augustin kladl evangeliář na hlavy těch, které trápily bolesti. Biskup v Hippo uvádí, že evangelium může uzdravit naše hříchy.¹⁹⁰ Rád bych navázal na konferenci biskupů, které předsedal již dnes emeritní papež Benedikt XVI. a konala se roku 2008. Téma, které provázelo tuto synodu neslo název "Boží slovo v životě a poslání církve". Během synody byly různé úvahy o budování církve skrze Slovo a hledání hodnoty Slova. Synodní otcové zformulovali, že je to ono: skutečné,¹⁹¹ dávající

¹⁸⁷ TICHÝ, Radek. *Liturgie evangeliáře: Lásky církve k Božímu slovu*, str. 75.

¹⁸⁸ TICHÝ, Radek. *Liturgie evangeliáře: Lásky církve k Božímu slovu*, str. 76.

¹⁸⁹ Přítomní kněží líbali evangelium až do 13. st, kteří říkali také danou modlitbu určenou při políbení. Poté pouze hlavní celebrant. Pokud je přítomen jáhen, líbá i on. Když se ohlédneme na slavenou liturgii u dominikánů či kartuziánů, tak jáhen políbil po celebrantovi. V jiných případech políbení bylo hned po přečtení. V *Ordo Missae Ioannis Burckardi* (1502) se můžeme dočíst že: *„Celebrant políbí evangelium, které četl, na místě jeho začátku.“* Z roku 1968 máme rubriku, která dovoluje i jiný způsob úcty než pouhé striktní políbení: *„Když skončí evangelium, jáhen jej uctí políbením nebo jiným znamením úcty schváleným biskupskou konferencí.“* Na konec biskupský ceremonial (1984) uvádí možnost při liturgii, které předsedá biskup: *„Když skončí evangelium, jáhen odnese knihu k políbení biskupovi, [...] nebo ji sám políbí.“* (TICHÝ, Radek. *Liturgie evangeliáře: Lásky církve k Božímu slovu*, str. 74). Až po Druhém vatikánském koncilu se začala vyskytovat novinka, a to, že evangeliář není políben tím, kdo je hlavním celebrantem, ale tím, kdo evangelium četl.

¹⁹⁰ Kniha *Leksykon symboli liturgiczych* v tomto místě odkazuje na dílo *Tractatus VII,12, PL 35, 1443.*

¹⁹¹ Lat. *efficax*.

život,¹⁹² posilu,¹⁹³ je způsob života.¹⁹⁴ Člověk při liturgii není pouze divákem, ale spoluautorem a spoluúčastníkem. Věřící nemá pouze Slovo poslouchat, ale také ho přijmout.¹⁹⁵

Ve všeobecném úvodu k lekcioniáři se můžeme dočíst: „*Boží slovo nemá vždy stejný účinek na srdce posluchačů. Vždycky však je ve svém slově přítomen Kristus, který uskutečňuje tajemství spásy, posvěcuje lidi a vzdává Otcí dokonalou poctu.*“ Dovolil bych si citovat opět sv. Augustina, který o evangeliu řekl následující: „*Evangelium jsou Kristova ústa. On sedí v nebi, ale nepřestává mluvit na zemi ... My jsme slyšeli evangelium, jako by byl Pán přítomen. Neříkejme: šťastní ti, kteří jej mohli vidět! Neboť mnoho bylo těch, kdo ho viděli, a zemřeli, mnozí z nás jej neviděli, a uvěřili.*“¹⁹⁶

2.3.3. Pozdravení pokoje

Též jinak známé gesto *osculum pacis*. Již sv. Pavel v listu Římanům¹⁹⁷ se píše: „*Pozdravte se navzájem svatým políbením.*“ Ovšem všechny liturgie po celém světě vnímají toto gesto zcela v jiném kontextu. Toto gesto je vnímáno právě v duchu Matoušova evangelia: „*Přinášíš-li tedy svůj dar k oltáři a tam si vzpomeneš, že tvůj bratr má něco proti tobě, nech tam svůj dar před oltářem a jdi se*

¹⁹² Lat. *vivificans*.

¹⁹³ Lat. *vigor, virtus, potentia, robur*.

¹⁹⁴ Autor BOGUSŁAW NADOLSKI se odkazuje na Písmo a dodává, že Slovo je také Boží moc k uzdravení (Řím 1,16); jeho cílem je uzdravení a pokoj (Iz 55,12); přináší útěchu (Jer 29,10); vyžaduje odpovědnost a je jako „oheň hořící“ (Jer 23,29; 5,14; 20,8).

¹⁹⁵ Srov. NADOLSKI, BOGUSŁAW. *Leksykon symboli liturgicznych*, str. 125–129.

¹⁹⁶ Srov. TICHÝ, Radek. *Mše svatá pro začátečníky i mírně pokročilé*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2018, 84 s. ISBN 978-80-7566-031-2, str. 33–34.

¹⁹⁷ Řím 16,16.

*napřed smířit se svým bratrem, teprve potom přijď a obětuj svůj dar.*¹⁹⁸ V naší římské liturgii se pozdravení pokoje vyskytuje před svatým přijímáním a užívá se v jiném smyslu. Neodkazuje na smírčí gesto, jak na to poukazuje evangelista Matouš, ale je to právě úkon, kterým Ježíš zdraví své učedníky po zmrtvýchvstání.¹⁹⁹ Tento pokoj má spojovat věřící jako jedno společenství²⁰⁰ a jedno Kristovo mystické tělo.²⁰¹

Svatý Pavel je první, kdo mluví o tomto gestu uctívaném, jako znamení pozdravu a duchovního bratrství. Nemůžeme úplně s jistotou říci, zda se apoštol zaměřil na liturgický rituál. V prvním století toto gesto odkazovalo na bratrské spojení, modlitbu a závazek a patří mezi nejstarší a nejvýznamnějších gest při liturgii. Již v Písmu můžeme se dozvědět o výzvě k tomuto pozdravení. Např. u sv. Pavla²⁰² nebo v listě Petrově.²⁰³ Církevní otcové se také vyjadřují k políbení pokoje. Např. sv. Justin se k eucharistii vyjadřuje, že jakmile se zakončí modlitba, obejmeme se vzájemným políbením. Sv. Cyril Jeruzalemský ve svém díle *Katecheze* píše: „*Nemyslete si, že tento polibek je tentýž, jaký si dávají na náměstích běžní přátelé. On spojuje navzájem lidské duše a slibuje odpuštění všech urážek. Tento polibek je symbolem spojení duší a odmítnutí jakékoli nevraživosti.*“²⁰⁴

¹⁹⁸ Mt 5,23-24.

¹⁹⁹ Jan 20,19-23.

²⁰⁰ Amalarius z Mét, kterého zmiňuje PhDr. Radek Tichý, Ph.D., S.L.D. ve své publikaci *Mše svatá pro začátečníky i mírně pokročilé*, se vyjadřuje: „*Přijímání eucharistie následuje až po políbením pokoje. Jako jsme jedním chlebem v Kristu, tak musíme mít jedno srdce. Políbení pokoje je povzbuzením k dosažení této jednoty. Skrze eucharistii v nás zůstává Kristus, a my v něm skrze přijetí člověka. On sám je Bohem pokoje, skrze něhož jsou smířeny věci nebeské a pozemské.*“

²⁰¹ Srov. TICHÝ, Radek. *Mše svatá pro začátečníky i mírně pokročilé*, str. 62.

²⁰² Viz. Řím 16,16; 1 Kor 16,20; 2 Kor 13,12.

²⁰³ Viz. 1 Pt 5,14.

²⁰⁴ Srov. AMAPANI, Alessandro. *Segni e gesti*, str. 66. Původní text: „*Non pensate che questo bacio sia simile a quello che si danno sulle piazze gli amici ordinari. Esso lega gli animi tra loro e promette la dimenticanza di ogni offesa. Questo bacio è simbolo della fusione degli spiriti e della esclusione di ogni risentimento.*“ (Vlastní překlad).

Je velmi pravděpodobné, že v době prvotní církve byl polibek na rty, jak tomu bylo v běžném životě zvykem, a to bez rozdílu pohlaví. Tato „promiskuita“ existovala v Africe již v době Tertuliána. Ovšem, když se začala snižovat jednoduchost a čistota těchto zvyků, mohlo docházet k zneužívání takových to gest. Hlavním úkolem bylo omezit políbení na jednotlivá pohlaví, jako muži s muži a ženy s ženami, jak předepisuje *Traditio*. V dopise od Pseudo Klementa (II. – III. století) dosvědčuje, že si muži vyměnili polibky mezi sebou, ale přidává zajímavý detail, že ženy výměnou políbily pravou ruku mužů, které zahalily do záhybů šatů.²⁰⁵ Objetí a bratrský polibek byl mezi věřícími rituálem, který v eucharistickém společenství²⁰⁶ vždy připouštěly všechny církve jak na východě, tak na západě, i když v různých dobách. Jáhen vyzval přítomné jednou formulací, která se mimo jiné užívá v Jeruzalémě: „*Complectimini et osculamini vos invicem.*“²⁰⁷ V ambroziánské liturgii se používá výzvy: „*Offerte vobis pacem,*“ tak jak to známe z římské liturgie. V galikánské a mozarabské liturgii se kladl důraz na jednotu: „*Collectio ad pacem.*“²⁰⁸

Koncem IV. století se ke konci bohoslužby slova uskutečnilo gesto políbení pokoje, které odkazuje na smíření se s bratrem ještě před přinášením darů na oltář. Dosvědčuje to také Pseudo-Dionysios Areopagita, který zaznamenává, že během políbení se završuje četba posvátných textů. Sv. Jan Zlatoústý poukazuje na to, že když se chystáme přiblížit ke svatému stolu, jsme vyzváni,

²⁰⁵ Srov. RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 315-316 (poznámkový aparát): „*Nobis damus osculum pacis, viri viris. Mulieres autem et virgines manus suas vestimentis suis involvere debent; atque ibi etiam nos, modeste et in animi verecundia; oculis in altum sublatis, verecunde et cum omni decencia, dexteram manum vestimentis involvimus; et tunc accedere possunt et dare nobis osculum pacis in dexteram nostram.*“

²⁰⁶ Viz. RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*. 2. Genova: ANCORA, 1950, 585 s. ISBN 9788851413248. EAN: 9788851413248, str. 316 (autor užívá termínu – „sinassi,“ odpovídajícího v řec. jazyce - σύναξις).

²⁰⁷ „Obejměte se a polibte se navzájem.“ (Vlastní překlad).

²⁰⁸ RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 315-316.

abychom se milovali a vyměnili si svaté objetí. I když naše těla jsou oddělena, v této chvíli se spojuje duše spolu navzájem pomocí polibku, takže naše setkání se podobá setkání apoštolů, když srdce a duše všech věřících byly jedním. Sv. Jan Zlatoústý dále poukazuje na Matoušovo evangelium,²⁰⁹ kdy nemá být prvně oběť, ale nejprve smíření a poté máme přistoupit k oběti.²¹⁰

V následujících staletích bylo gesto pokoje definitivně přesunuto na místo, kde se nachází dnes.²¹¹ Další změna se týkala, že zpočátku bylo políbení používáno obecně mezi věřícími. Ovšem Hippolyt uvádí, že k políbení docházelo mezi muži a mezi ženami zvlášť, vzhledem k jejich postavení v církvi. V římské liturgii je první zmínka o pozdravení pokoje v dopise papeže Inocence I. biskupovi do Gubia (416). Řehoř Veliký na počátku VII. století ustanovil pozdravení pokoje po modlitbě *Otče náš* a začalo se toto znamení vnímat jako příprava na přijímání. Kolem roku 800 máme tuto praxi dosvědčenou v irokeltské církvi.²¹² Pozdravení pokoje se úzce spojovalo

²⁰⁹ Mt 5,23-24.

²¹⁰ Obřad pozdravení pokoje podle liturgie Jana Zlatoústého:

„Kněz: *Pokoj všem.*

Lid: *I duchu tvému.*

Jáhén: *Milujme se navzájem, abychom mohli jednomyslně vyznávat.*

Lid: *Otce i Syna i Svatého Ducha, Trojici jednopodstatnou a nerozdílnou.*

Kněz se třikrát pokloní před obětními dary a potichu se modlí:

Budu tě milovat, Pane, má sílo. Pán je moje skála a mé útočiště.

Potom kněz políbí zakryté dary; nejdříve diskos, pak kalich a potom okraj oltáře před sebou. Je-li více kněží, líbají dary všichni a též se políbí navzájem na ramena. Starsí kněz říká: *Kristus mezi námi.*

A ten, kdo byl pozdraven políbením, odpovídá: *Je a bude.*

Jsou-li dva jáhni, políbí každý z nich svůj orár tam, kde je znamení kříže, pak i sebe navzájem na ramena a zdraví se stejně jako kněží. Je-li jáhén sám, uklání se na místě, kde stojí, políbí svůj orár na místě, kde je na něm znamení kříže, a hlasitě volá:

Jáhén: *Dverě! Dverě! V nejvyšší moudrosti soustřed'me se. (Svatá liturgie: Byzantskoslovanského obřadu [online]. Dostupné z: <http://reckokatolici-otrokovice.cz/svilit.pdf>, str. 21-22).*

²¹¹ V římské liturgii. Např. v byzantské liturgii a ve všech neřímských liturgiích je pozdravení pokoje stále před přinášením darů.

²¹² Viz. Warren, *The liturgy and ritual of the Celtic Church*, Oxford, 1881. Podobně to dosvědčuje i *Stowe Missal* (viz. příloha č. 4).

s přijetím eucharistie, tak toto gesto se neudílelo těm, kteří nepřistoupili k přijímání.

V době Karla Velikého, se na Frankfurtské synodě roku 794 stanovilo, že pozdravení pokoje obdrží všichni věřící.²¹³ Ve vrcholném středověku bylo udílení pokoje povinností jáhnů a podjáhnů, kteří přistupovali k přijímání. Evžen IV. (1437) stanoví, že pozdravení pokoje je povinností pro příslušující u oltáře, pro ostatní to nebyla povinnost. Pokud ovšem si pozdravení dávali, tak pouze těm nejbližším. Políbení pokoje směřuje od oltáře – biskupa na další přítomné duchovní podle „*per ordinem*“ až nakonec na lid.

Ve středověku, jak dosvědčuje Amalarius z Mét a Durandus, byla praxe políbení pokoje jen mezi muži a ženami, nikoli napříč pohlavími.²¹⁴ V tomto období je také zmínka, že při svatební mši, když kněz před přijímáním žehnal novomanželům po modlitbě Páně, tak jim mohl dát políbení pokoje.²¹⁵

Od XII. století byl tento obřad vyhrazen předsedajícímu při liturgii. Po poslední liturgické reformě bylo toto gesto rozšířeno na celé shromáždění věřících. Tímto pozdravením se také zdraví ti, kteří jsou např. nově vysvěcení do řad kleriků,²¹⁶ a je to znamení, kdy biskup přijímá tyto nově vysvěcené do svých řad, a zároveň ostatní přijímají tyto kandidáty do svého bratrského společenství. Můžeme to také vidět při slibech, kdy je kandidát přijímán do řeholní komunity představeným. Pozdravení pokoje, které se koná na závěr kněžského svěcení, má posvátný a symbolický význam. Vzájemné pozdravení odehrávající se při těchto slavnostech symbolizuje posvátné spojení stejně

²¹³ JUNGSMANN, Josef Andreas. *Missarum sollemnia*, vol. II., str. 392.

²¹⁴ První zmínky se nacházejí u Tertuliána *Ad uxores* II, 4. CSEL 70,117.

²¹⁵ Zde to bylo umožněno i napříč pohlavími.

²¹⁶ Mezi kleriky je kandidát přijat prvním stupněm svátostného svěcení. Tzn. přijetím jáhenského svěcení (z řec. *διάκονος*).

privilegovaných duší ve vzájemné radosti a lásce, která zachovává a integruje božskou krásu do kněžského charakteru.²¹⁷

Políbení pokoje bylo užíváno při liturgii, jak v Římě, tak na celém Západě až do XIII. století, a to nejen mezi duchovními, ale taky mezi samotnými věřícími. Papež Inocenc III. v tomto ohledu poznamenává: „*Sacerdos praebet osculum oris ministro ...; pacis osculum per universos fideles diffunditur in ecclesia.*“²¹⁸ Tehdy jako podmět ke změně dali františkáni, kdy políbení mezi duchovními bylo nahrazeno objetím.

Celebrant začal předávat znamení pokoje z počátku políbení pateny nebo jedné liturgické knihy (např. misálu nebo evangeliáře). Pak vznikl jeden nový předmět k tomu určený tzv. pacifikál, tabule či kámen pokoje²¹⁹, které byly vyrobeny většinou ze stříbra nebo kovu a jako vyobrazení bylo použito piety nebo ukřižovaného Krista. Dále se užívalo pacifikálů, které v sobě obsahovaly kousek relikvie svatých.²²⁰

Na konci středověku došlo k rozpadu tradičního dělení pohlaví v církvi a postupné předávání osculatoria mezi věřícími často způsoboval příčinu neklidu a lehkomyšlnosti.²²¹ Proto se toto znamení v některých kostelích potlačovalo a v některých se vyhradilo zvláštní místo, kde věřící mohli přijít a políbit. Políbení pokoje tedy prakticky bylo vyhrazeno pro klérus při slavnostních bohoslužbách.²²²

²¹⁷ Srov. AMAPANI, Alessandro. *Segni e gesti*, str. 65-69.

²¹⁸ „Kněz dává políbení na ústa přísluhujícím ...; pozdravení pokoje pro všechny věřící se rozšířila do celé církve.“ (Vlastní překlad).

²¹⁹ Lat. *osculatorium, tabula pacis, lapis pacis*. Viz. příloha č. 5 (https://cs.wikipedia.org/wiki/Pacifikál#/media/Soubor:WLANL_-_Pachango_-_Catharijneconvent_-_Paxtafel_met_kruisiging.jpg).

²²⁰ Viz. příloha č. 6 (<https://www.fluminalis.com/galleries/1-baroque-osculatorium-with-relic-exsepulcro-b-m-v-with-original-document-634506-max.JPG>).

²²¹ Docházelo také k praktickým problémům, jako je např. šíření různých nemocí. To bylo v důsledku minimální dodržování hygieny.

²²² RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*, str. 315-316.

Větší zlom nastal při vydání Misálu v roce 1970, který obřad pozdravení pokoje propojuje s ritem lámání chleba a umisťuje před něj.²²³ V dnešní době jsme zvyklí po výzvě jáhna či celebranta: „*Pozdravte se navzájem pozdravením pokoje,*“ pozdravit se gestem podání ruky se slovy: „*Pokoj s tebou.*“²²⁴

²²³ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008, 592 s. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-965-2, str. 379.

²²⁴ Formu pozdravení pokoje má stanovit dle zvyklostí biskupská konference. Viz. IGMR č. 82. Např. ve Španělsku či Itálii je velmi blízká forma pozdravení pokoje právě onomu políbením pokoje.

3. Gesta předsedajícího a jejich teologicko-symbolický význam

Pomocí této kapitoly, jsem chtěl hlouběji proniknout do smyslu a významu postojů a gest, které celebrant koná při liturgii. Nazval bych to, jak mnozí autoři, a to nejen zahraniční, ale také naši čeští, nazývají liturgické slavení „dramatem.“²²⁵ Svým způsobem je to pravdivé tvrzení. Neboť jediným rozdílem mezi divadelní hrou,²²⁶ je působení Ducha svatého. Celá Trojice má aktivní podíl a účast na tomto slavení.

Vyskytují se zde také prvky epifanické, dialogické, integrační, koinonionální, eklesiologické a spirituální. Ovšem liturgie není pouhým dialogem, výměnou slov mezi Bohem a člověkem, nýbrž jde o Boží jednání, na které člověk odpovídá úkonem a činem.²²⁷

Guardini dobře refletoval, že schopnost slavení liturgie, je zcela závislá na schopnosti vnímání symbolů. Také přirovnává, že: „*V liturgii je tělo symbolem duše.*“ Je to v návaznosti na to, že křesťanství neodděluje duchovní od tělesného rozměru.²²⁸

²²⁵ Liturgie jako posvátné drama je dáno rituálem, který prezentuje dávný mýtus. Mýtus se prezentuje v rituálu skrze *dromena* (gesta) a *legomena* (slova).

²²⁶ Rozdíl je dán rituálním průběhem liturgie, který je přesně stanoven a jehož nedodržení mění platnost rituálu – svátosti. U divadelní hry tomu tak není, je zde improvizace a každé představení je jiné. Působení Ducha sv. je v liturgii dáno rituálním průběhem, mimo to vanutí Ducha se může projevit neobvyklým a osobitým způsobem jak v liturgii, tak i v divadelní hře.

²²⁷ BRADÁČ, Josef. *Věda o liturgii: základní prvky liturgie*, str. 56.

²²⁸ Srov. *Doxa: Liturgie celého člověka*, str. 8. Dostupné z: https://www.ktf.cuni.cz/KTF-1370-version1-doxa_10_2019_web_fin.pdf.

3.1. Participatio activa a actuosa

Druhý vatikánský koncil nám dal heslo pro utváření liturgie: *participatio actuosa*. To má za následek více spojovat vnitřní účast všech věřících na liturgickém slavení. Dokonce *Katechismus katolické církve* se dotýká výrazu liturgie: „Výraz liturgie znamená původně veřejné dílo, služba lidu nebo služba ve prospěch lidu. V křesťanské tradici to znamená, že Boží lid má účast na Božím díle. Kristus, náš Vykupitel a Velekněz, skrze liturgii pokračuje ve své církvi, s ní a skrze ni v díle našeho vykoupení.“²²⁹

Co je vlastně touto aktivní účastí? Slovo „účasť“ (zapojení) nebo také „současť“ označuje základní činnost, která se dotýká všech. Pokud bychom chtěli zjistit o jaké *actio* jde, musíme nejprve zjistit co je to důležité *actio*, na kterém se mají všichni věřící podílet. Jakmile vezmeme v úvahu první část biblického základu, tak najdeme, že zmiňované *actio* odkazuje na eucharistickou modlitbu. Skutečná liturgická činnost či skutečným liturgickým aktem je *oratio* – velká modlitba, která je nejhlubším jádrem eucharistického slavení.

Stojí také za zmínku, že první význam *oratio* není ani tak ani modlitba (*prex*) jako slavnostní veřejná řeč, která získává svou nejvyšší důstojnost tím, že je směřována k Bohu s vědomím, že jako takové pochází od samotného Boha a on to umožňuje. Toto *oratio* je daleko více než obyčejná řeč. Je to *actio* v nejvyšším slova smyslu. Zvláště pak, když celebrant pronáší slova: „*Toto je moje tělo,*“ a „*toto je má krev*“. Tehdy to není pouhé mluvení vlastním jménem, ale mocí obdrženou při svěcení, se stává hlasem Druhého, který mluví a koná. Jednání Boha skrze člověka, lidského jazyka. Dochází k anticipování nového nebe a nové zemi.²³⁰

²²⁹ KKC §1069.

²³⁰ Srov. RATZINGER, Joseph. *Opera omnia*, vol. XI.: *Teologia liturgii*, str. 136-138.

3.2. Řeč liturgických znamení

Při setkávání křesťanských obcí, které se setkávají ke slavení liturgie, můžeme rozlišit dvojí rozměr: jednak rozvoj mezilidských vztahů a jednání, ale především přítomnost tajemství spásy. K jedním z velmi důležitých výsledků Druhého vatikánského koncilu je „znovuobjevení“ komunikačního procesu.²³¹ Tento proces spočívá ve sdělování informací mezi komunikanty²³² a komunikátorem.²³³

Velmi důležitou postavou je právě komunikátor,²³⁴ kterým bývá většinou kněz, ale také biskup nebo jáhen, který dává o sobě celkový dojem. Ten působí na komunikátory,²³⁵ kteří podle toho dešifrují jeho sdělení. Jednání komunikátora by rozhodně nemělo být nikterak direktivní, ale spíše by mělo vypovídat o obrazu z Matoušova evangelia, kdy má být: „*bratrem mezi bratry.*“²³⁶

²³¹ Gesto oranta vyjadřuje společenství modlitby. Je to zároveň přirozeným projev duše, která očekává Boží pomoc. Zároveň v tomto postoji celebrant shromažďuje modlitby věřících a přednáší je Bohu, protože celebrant nejedná sám za sebe, ale jedná za celou církev a jejím jménem. Znamení kříže je gestem (vykonávalo se např. palcem na čelo katechumenů, nebo se křesťané žehnali křížem), modlitbou (vnější vyjádření a uvedení člověka do bližšího vědomého spojení s Bohem) a zároveň sjednocujícím (vědomí že křesťané jsou navzájem propojeni v duchovním příbuzenství a jsou součástí jednoho společenství), ale taktéž identifikačním znamením (dávám tímto najevo, že se hlásím ke Kristu ukřižovanému a vzkříšenému). Význam *osculum pacis* v sobě zahrnuje symbol bliženské lásky (mezi věřícími) a je to tedy převážně sjednocující znamení. Nebo také je projevem úcty (např. políbení oltáře či evangeliáře). (Srov. BRADÁČ, Josef. *Věda o liturgii: základní proky liturgie*, vol. II., str. 60-63).

²³² To jsou ti, co poslouchají nebo přijímají.

²³³ To je hlavní odesílatel nebo mluvčí.

²³⁴ Komunikační role je služba předsedajícího, má především mystagogický charakter. Skrze gesta a slova má uvádět věřící do tajemství.

²³⁵ Tato role byla vnímána dříve jako *ars celebrandi*. Tzn. důraz se kladl na rituální přesnost. Dnes je tento aspekt katechetický a mystagogický – kněz jako *mystagogos*. V rituální roli kněze ustupuje aspekt bratrské vzájemnosti právě službě bratřím – Kristus je ten, kdo slouží a dává život za své bratry.

²³⁶ Srov. Mt 23,8.

Dalším prvkem, který se nesmí přehlédnout je neverbální komunikace.²³⁷ Zde je důležité, jak jsou vysílány informační signály. Pokud dojde k menší či větší poruše, může dojít ke zkreslení či nepochopení zamýšleného poselství liturgických znamení a symbolů.²³⁸ Řeč symbolů je vlastní každému člověku. Symbol něco znamená a také v něm nacházíme „něco více.“

V samotné liturgii se nachází tzv. multimediální komunikace²³⁹ a zároveň ji můžeme rozdělit do několika komplexních systémů kódování např. akustický (např. hudba, řeč, zvuky a zpěv), optický (např. barva a světlo), ikonický (např. písmo, obraz), prostorový (např. budova, prostor), topografický (např. zakomponování krajiny), kinetický (např. mimika a pohyb), hodologický (např. procesí, chůze), taktilní (např. doteky), olfaktorický (např. čich) a gustatorický (např. jídlo a pití).²⁴⁰

3.2.1. Význam znamení a symbolů

Význam veškerých gest,²⁴¹ postojů a znamení²⁴² nespočívá pouze v rituální formě, ale také v teologické. Proto je velmi důležité nejen vykonávat gesta důkladně a spořádaně – zejména bych mohl poukázat na předkoncilní

²³⁷ Mj. symbolická.

²³⁸ Srov. ADAM, Adolf. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, str. 83-84.

²³⁹ Tato komunikace se plně dotýká člověka jako celek. Věřící používají smyslového vnímání, vnímání zrakem (např. prostor, osvětlení, barevnost), také sluchem (např. hudba, naslouchání slovům), nebo čichem (např. vůně kadidla), chuťový smysl (v přijímání eucharistie), také hmatový smysl (např. stisk ruky, pomazání olejem, kontakt s určitým množstvím vody).

²⁴⁰ Srov. KUNETKA, František. *Liturgika: Úvod do liturgie svátostí*, str. 140.

²⁴¹ „Je to lidský projev, lidská činnost nebo postoj.“ (Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika: pro III. ročník studia teologie*, str. 27).

²⁴² „V přirozeném řádu poukazují svojí podstatou na přítomnost skutečnosti, kterou představují. Poukazují na svojí podstatu, jež obsahuje nějaké sdělení.“ (Tamtéž).

slavení liturgie, kdy platily přísné a striktní pravidla, tzn. rubricismus,²⁴³ který vedl až k extrému.²⁴⁴ Každé porušení dané rubriky bylo těžkým hříchem. Je ovšem pravdou, že Tridentický koncil reagoval na vliv protestantismu, a proto takový důraz na rubriky.²⁴⁵

O samotném významu symbolu²⁴⁶ pojednává Karl Rahner v dílech *Zur Theologie des Symbols: Schriften IV* a také *Wort und Eucharistie: Schriften IV*,²⁴⁷ kde můžeme nahlédnout do hlubšího významu této problematiky: „Původní smysl symbolu a symbolického, podle něhož je každé jsoucí samo o sobě a pro sebe a proto též (a do té míry) pro někoho druhého symbolické, znamená tedy toto: tím, že někdo jsoucí spěje ke své vlastní vnitřní (bytostně konstitutivní) jinakosti a ke své vnitřní a uchované pluralitě (odhodlán k seberealizaci) jako k svému původnímu a shodnému vyjádření, sděluje sám sebe. Tento původní a shodný výraz, náležející ke konstituci jsoucího, je symbolem (pouze dodatečně, protože je už od počátku v hlubině důvodů bytí, které oba konstituovaly), přecházejícím od jsoucího, který má být poznán, k samotnému jsoucímu, který poznává; symbolem, v němž lze jsoucího rozpoznat a bez něhož ho vůbec poznat nelze. Teprve tím je pak symbolem v původním (transcendentálním) smyslu slova.“²⁴⁸

²⁴³ V předkoncilní liturgii byla zdůrazněna rituální přesnost. Pokoncilní liturgie pracuje po vzoru liturgie ve starověku, a to s mystagogií věřících a jejich plodném prožívání bohoslužby.

²⁴⁴ Především z našeho pohledu dnešního člověka.

²⁴⁵ Rubriky vycházejí ze slova *ruber*, což znamená červený. Je to červený text, jinými slovy jsou to pokyny pro kněze, které se nečtou, ale mají informativní character pro celebranta.

²⁴⁶ „Poukazuje na skutečnost, která není podstatou dané materie.“ (Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika: pro III. ročník studia teologie*, str. 27).

²⁴⁷ Jde o to, že podle Rahnera je každé jsoucno (každá „věc“) nutně symbolická, protože se nutně sděluje, aby tak realizovalo vlastní esenci (podstatu). Pro Rahnera je teologie Logu (Slova) teologií symbol, protože vtělené Slovo je nejvyšším symbolem Boha ve světě. Ovšem našla by se také kritika G. Colomba, která spočívá v tom, že kdybychom toto pojetí aplikovali na Krista, církve, na sedm svátostí, na svět, tak by se vlastně všechno stalo svátostí, a tak by se vyprázdnil náš pojem sedmi svátostí.

²⁴⁸ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika: pro studium i pastoraci*, str. 665.

3.2.2. Teologický pohled

Rád bych opět připomněl, co zaznělo již v úvodu, že podstatou symbolu je, že neviditelné se zjevuje ve viditelném. Zvláště toho si můžeme povšimnout u svátostí. Velmi důležitou skutečností a zároveň základem je vtělení Ježíše Krista a fakt, že každá svátost je symbolem.

Tento pohled bych rozdělil do třech rovin. První rovinou, je Kristus jako pra-svátost.²⁴⁹ V něm se právě pojí lidská a Božská rovina.²⁵⁰ Kristus se stal symbolem Otce a obrazem neviditelného Boha, tím že přišel v času a prostoru. K této věci nám může rozšířit pohled evangelista Jan, kdy Ježíš říká Filipovi: „*Kdo viděl mne, viděl Otce. Jak můžeš říci: Ukaž nám Otce?*“²⁵¹

Druhou rovinou je církev jako základní svátost.²⁵² Koncilní dokument *LUMEN GENTIUM* v úvodní kapitole píše: „*Církev je totiž v Kristu jakoby svátost neboli znamení a nástroj vnitřního spojení s Bohem a jednoty celého lidstva.*“ Tato konstituce představuje církev jako svátost Ježíše Krista. Církev je viditelné a živé společenství, jejíž viditelná existence je znamením přítomnosti Krista a jeho spásonosné činnosti ve světě. Německý významný teolog Karl Rahner nazývá církev: *sacramentum mundi*.

Nakonec máme zde již třetí rovinu, a to jednotlivé svátosti. Právě ony svátosti jsou tzn. viditelnými znameními, neviditelné Boží milosti. Těchto sedm

²⁴⁹ Mj. *Ur-sacrament*. Tento pojem propracovává Edward Schillebeeckx a činí přirovnání: „*Kristus je Boží svátostí, církev je svátostí nebeského Krista. Kristus a církev jsou tedy Ursakramente.*“ Karl Rahner navazuje na tohoto autora a k tomuto pojmu nahlíží z metafyzického bytí jako bytí zjevujícího se nebo také ztělesňujícího se v znamení a slově. V díle *Wort und Eucharistie* se pojednává, že samotné Vtělení je: „*nejradikálnějším případem tvůrčího Božího slova, které přináší spásu. A svátosti jsou pak nejvyšším uskutečněním účinného Božího slova jako zpřítomnění Božího činu spásy v radikální angažovanosti církve.*“ (KUNETKA, František. *Liturgika: Úvod do liturgie svátostí*, str. 112).

²⁵⁰ Jinými slovy: viditelná a neviditelná.

²⁵¹ Jan 14,9.

²⁵² Mj. *Grund-sacrament*.

svátostí vyvěrá z těchto dvou rovin, bez kterých by nemohly existovat. Přirovnal bych to jako ke stromu. Kristus jako kořeny, církve jako kmen a korunou jsou svátosti.

Symboly jsou pro liturgii nedílnou součástí, nejsou něčím nereálným, ale představují a ukazují či zjevují celou realitu a skutečnost.²⁵³ Zároveň je dobré si uvědomit, že při komunikaci nejde pouze o nějaké bezvýznamné znamení, ale také jde o celý systém znamení, znaků, gest a symbolů, které jsou podmíněny kulturou a dobou. Veškeré tyto prvky mají vyšší smysl než pouhý komunikační, a to že poukazují na skryté věci. Především z liturgického chápání mají sakramentální charakter. Člověk tedy neužívá symbolů a znaků, ale také je vytváří obměňuje a čte je. V tomto ohledu je dobré pochopení a výchova těchto prvků.²⁵⁴

Nyní bych rád rozebral jednotlivá gesta, která byla uvedena ve druhé kapitole mé práce, na která bych se podíval sémiotickým²⁵⁵ pohledem.²⁵⁶ Do této problematiky nám mohou zapadat také pojmy metafora a alegorie. Metafora je druh symbolického vztahu. Je to slovní pojem, zatímco symbol je hmotný objekt. Vztah mezi symbolem a metaforou není jednotně interpretován. Např. Paul Ricoeur nikterak nerozlišuje od sebe pojem symbol a metafora. Zatímco Ernst Cassirer je zcela jasně rozděluje. Vysvětluje, že metafora v původním slova smyslu je množina slov namísto jiného výrazu (slova).

Když se podíváme na vztah alegorie a symbolu, tak zjistíme, že alegorie je strukturně podobná symbolu, její význam je zracionalizován a je konvenční.

²⁵³ Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika: pro III. ročník studia teologie*, str. 26 a 28.

²⁵⁴ Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika: pro III. ročník studia teologie*, str. 27.

²⁵⁵ Semiologie jakožto vědní obor vznikl někdy kolem 50. let XX. st., jejímž zakladatelem byl benediktin Eugene Cardine. Ten hledal vnitřní logiku v použití konkrétního znaku, zejména při zápisu gregoriánského chorálu. Zkoumal různorodost neumových značek pro konkrétní tóny. (Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, str. 446).

²⁵⁶ Podívat se na tyto gesta za použití alegorie a symbologie.

V *Etymologiích* od sv. Isidora ze Sevilly, se alegorie nazývá *alieniloquium*,²⁵⁷ neboť je jiný zvuk a jiný význam, který musí být pochopen. Již v XVIII. a XIX. století byl symbol přirovnáván spíše k alegorii, neboť alegorii je vcelku snadno čitelná.²⁵⁸ Origenes v díle *Homilie* na starozákonní knihu *Exodus*²⁵⁹ napsal: „*Nechť se Pán dotkne našich očí svými rukama, abychom mohli vidět ne to, na co se díváme, ale na to, co nevidíme. Ať nám otevře naše oči, aby kontemplovaly ne to, co je přítomné, ale to, co teprve bude, a dej nám „pohled srdcem,“ díky němuž uvidíme Boha v Duchu.*“²⁶⁰

Jedním z prvních gest, které jsem popisoval v této práci je gesto oranta. Tento postoj nemá pouze napodobovat Krista ukřižovaného, ale má nám udávat postoj, který nás uvádí do modlitby. Toto gesto poukazuje také na to, že adresátem konkrétní modlitby je Bůh. Můžeme zde vnímat symbol člověka, který se s upřímnou důvěrou obrací k Bohu a očekává jeho pomoc. Zároveň samotný postoj stání odkazuje na to, že celebrant je prostředník mezi Bohem a věřícím lidem. Tento vzpřímený postoj odkazuje na svobodu, kterou nám Bůh dává. To je rozdíl od otroků, kteří museli být stále skloněni před svým pánem. V tomto postoji můžeme zakoušet radostné očekávání Pánova příchodu.

Druhé gesto se týká znamení kříže. Symbol kříže je znamením, ale zároveň s verbálním spojením se stává modlitbou. Je to také znamení víry v ukřižovaného Krista, který nás vykoupil, ale také má význam vyznání víry a připomenutí naší identity. Kříž, který se užívá na začátku mše svaté, uvádí do přítomnosti

²⁵⁷ Je to složení dvou řeckých slov *ἀγορεύω* (mluvit) a *ἄλλος* (jiný), které dávají ve spojení výraz *ἀλληγορία* (alegorie). Alegorie je běžnému jazyku cizí či vzdálená, poněvadž jedna věc je fenomen a jiný je význam, kterému je třeba porozumět. (Srov. DAVY, Marie-Madeleine. *Il simbolismo medievale*, str. 105).

²⁵⁸ Srov. NADOLSKI, BOGUSŁAW. *Leksykon symboli liturgicznych*, str. 27.

²⁵⁹ Viz. Ex 12,14.

²⁶⁰ „*Niech Pan dotknie swoimi rękami naszych oczu, abyśmy byli zdolni widzieć nie to, na co patrzymy, ale tego, czego nie widzimy. Niech otworzy nasze oczy, aby kontemplowały nie to, co terażniejsze, lecz to, co przyszło, i niech da nam «wzrok serca», dzięki któremu zobaczymy Boga w Duchu*“. NADOLSKI, BOGUSŁAW. *Leksykon symboli liturgicznych*, str. 27. (Vlastní překlad).

s Bohem. Také v onom znamení můžeme shledat připomenutí našeho křtu a celé křesťanské iniciace. V Trojjediném Bohu, ve kterém jsme byli pokřtěni, se věřící lid chce také setkat při slavení liturgie. Proto toto znamení je doprovázeno slovy: „*Ve jménu Otce i Syna i Duchu svatého.*“ Ovšem, než se přejde k samotnému znamení, předchází ještě tzn. vstupní zpěv,²⁶¹ který nejenže doprovází příchod hlavního celebranta s asistencí, ale odkazuje na to, že všichni věřící tvoří jednotu božího lidu a vítá samotného Pána. Kříž, kterým se označuje evangelium uvádí do rozhovoru s Bohem. Je to chvíle, kdy Bůh ke mně promlouvá a já mu chci naslouchat. Při žehnání osob a věcí tímto znaméním, má vést k udělení Kristově milosti, zvláště pak také Boží přítomnosti a působení v každém věřícím.

Třetím a posledním gestem, kterého jsem se dotkl v této práci je gesto políbení. Políbení oltáře a evangeliáře je projev úcty. Dále také původním významem při doteku úst, bylo tzn. „předávání síly.“ Oltář se líbá jako symbol Krista,²⁶² zároveň je to gesto pozdravu. Během políbení textu evangelia se dotýčný modlí: „*Radostná zvěst ať nás očistí od hříchů.*“ V této modlitbě můžeme nacházet sílu slyšeného a přijatého božího slova, které má moc očistit nitro těch, kdo slyší toto slovo.²⁶³ Namísto toho *osculum pacis* je znaméním a projevem bratrské lásky, pokoje a má sjednocující charakter, ale zároveň je to symbol předávání Kristova pokoje. Toto gesto nemá smířčí charakter, ten je obsažen

²⁶¹ Schola zpívala většinou antifonu. První zmínky o vstupním zpěvu nacházíme v *Liber pontificalis* (VI. st.), kdy příchod doprovázely zpívané žalmy: „[Papež] *Celestýn ustanovil, aby se 150 Davidových žalmů zpívalo před [mešní] obětí střídavě všemi lidmi, což předtím nebylo, neboť se pouze četl list sv. Pavla a posvátné evangelium.*“ (Vstupní zpěv – střípky z pramenů. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/temata/mse-svata/uvodni-obrady/vstupni-zpev/stripky-z-historickyh-pramenu>).

²⁶² Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, str. 367.

²⁶³ Srov. Odpověď na slyšené Boží slovo: Aklamace. Dostupné z:

<http://www.liturgie.cz/temata/mse-svata/bohoslužba-slova/odpoved-na-slysene-bozi-slovo>.

v úkonu kajičnosti.²⁶⁴ Je to také chvíle, která má dopomoci k přípravě na modlitbu a většímu usebrání.²⁶⁵

3.3. Velikonoční tajemství Krista

V liturgii nám symboly vyjadřují Kristovu paschu, tedy vztah k základnímu mysteriu. Když se podíváme na znamení kříže, je zde evidentní přítomnost umučení a smrti, ale také i života. Kříž jako strom života a trůn ze kterého Kristus kraluje.²⁶⁶ Gesto oranta má tvar kříže, symbol utrpení, ale i vzkříšení – duše či modlitba, která stoupá do Boží slávy. *Osculum pacis* je znamením zrady u Jidáše, ale také oběti: „Nikdo nemá větší lásku než ten, kdo položí život za své přátele.“²⁶⁷ Je také výrazem víry ve vzkříšení – kněz líbá oltář pokrytý plátny jako symbol prázdného hrobu. Lněné plátno je symbolem Kristova utrpení a vzkříšení. Tato symbolika vychází ze starověké technologie zpracování lnu a výroby sukna.²⁶⁸

Jednotlivá gesta mají nejen smysl rituální, ale také teologický. Zároveň je dobré vnímat komunikační prvky, skrze které se zjevuje Paschální mysterium. Jinými slovy též *mysterium paschale*. Když se podíváme na zemřelého Ježíše z Nazareta, můžeme vnímat tvůrčí Boží spásný čin, který odkazuje na konečné všeobecné vzkříšení mrtvých, jak to mj. zahrnuje a na tom staví celá křesťanská

²⁶⁴ Srov. *REDEMPTIONIS SACRAMENTUM: Instrukce o tom, co se má zachovávat a čeho je třeba se vyvarovat ohledně eucharistie*, str. 29-30. Dostupné z:

https://cbk.blob.core.windows.net/cms/ContentItems/296_00296/30-redemptionis-sacramentum.pdf

²⁶⁵ Srov. BRADÁČ, Josef. *Věda o liturgii: základní prvky liturgie*, str. 57-62.

²⁶⁶ Můžeme to vidět např. u liturgického procesí s křížem nebo jeho uctívání na Velký patek.

²⁶⁷ Jan 15,13.

²⁶⁸ Popisuje to Plinius Starší.

víra. Novozákonní pojetí Kristova vzkříšení se nesmí odvíjet primárně ze Starozákonního pojetí, které nám může dávat zakoušet počáteční naději na ono zmrtvýchvstání.²⁶⁹ Zároveň by se na tuto událost nemělo pohlížet odděleně od svědectví vydané Ježíšem z Nazareta a celého Nového zákona. Zejména pak je dobré vycházet z provázanosti Ježíšovi smrti na kříži²⁷⁰ a následné zmrtvýchvstání.

Již v předvelikonočním čase byla velmi důležitá Ježíšova otevřenost a ochota přijetí smrti. Takže nemůžeme mluvit o pouhém osudu, či náhodném sletu událostí, ale o vědomém a dobrovolném nasazení a vydání se. Kristova jednota s Bohem může být viděna právě na mrtvém Ježíši, kdy jeho nasazení a vydání se pro království svého Otce, ale také i své království zjevil novou kvalitou eschatologicko-konečné vlády svého Syna.²⁷¹

Gerhard Müller ve svém rozsáhlém díle *Dogmatika* zachycuje vztahovou rovinu mezi Otcem a Synem v Duchu svatém: *„Poslední rovinou, k níž se velikonoční událost váže, je vztah mezi Otcem a Synem, zviditelněný v Ježíši z Nazareta, a zprostředkování tohoto vztahu v Duchu svatém. Velikonoční kérygma nehodlá poukazovat na nějakou biologickou zvláštnost, nýbrž dosvědčit ve světle této události eschatologické sebe-sdílení Boha v jeho božském jménu Otec, Syn a Duch a zpřístupnit ho ve víře všem lidem.“*²⁷²

Kdybychom si to měli propojit a podívat se na tuto událost z liturgického úhlu pohledu, tak bychom mohli konstatovat že: *„Liturgie je velikonoční*

²⁶⁹ Např. Dan 12,2; 2 Mak 7,9.14; 12,43n.

²⁷⁰ Pašijové události.

²⁷¹ BEINERT, Wolfgang. *Slovník katolické dogmatiky*, str. 459-460.

²⁷² MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika: pro studium i pastoraci*, str. 301.

mysterion,²⁷³ neboť v ní církev slaví paschu Krista, který dává pokřtěným na ní účast, a umožňuje jim tak přechod ze smrti do života.“²⁷⁴

3.4. Ars celebrandi

V liturgii se klade také důraz na tzn. umění slavit nebo umění celebrace. *Ars celebrandi* je uměním, nikoliv technikou, jak slavit liturgii. Jde především o vnitřní (duchovní) rozpoložení a prožívání rituálu. Je to také vnitřní prožívání liturgie kněze a tuto svoji vnitřní zkušenost prezentuje skrze postoje, gesta a slova v průběhu slavení – je *mystagogos*, tedy do tohoto bohatého duchovního světa svým příkladem uvádí ostatní. Umění je o sdělení a komunikaci mezi člověkem a uměleckým dílem, kterým je v tomto případě Kristova pascha.

Jednotlivá gesta a postoje spoluvytvářejí a podílejí se na onom *ars*. Paul Klee ve své publikaci *Kunstreere* napsal že: „Umění nereprodukuje to, co je viditelné, ale činí viditelným.“²⁷⁵ Zároveň Romano Guardini poukazuje ve svém díle *O duchu liturgie* na umění v liturgii: „Umění nemá tvořit, nýbrž být, to je nejvolastnější podstata liturgie.“²⁷⁶ Je velmi důležité směřovat právě od vnějších znamení k těm niterným. K tomu by měla vést tzn. mystagogická katecheze.²⁷⁷

²⁷³ Toto slovo pochází z řec. výrazu *μυστηριον*. Toto slovo vyjadřuje: dílo Boží moudrosti a lásky nebo také odvčký úradek spásy. Dějiny spásy se uskutečňují díky dialogu mezi Bohem a člověkem. Zároveň tento *mysterion* vyvěrá ze zdroje, kterým je společenství osob Boží Trojice. (Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika: pro III. ročník studia teologie*, str. 20).

²⁷⁴ KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika: pro III. ročník studia teologie*, str. 21.

²⁷⁵ *Salve: revue pro teologii a duchovní život*, str. 50.

²⁷⁶ Tamtéž, str. 49.

²⁷⁷ Je to cesta, která uvádí do tajemství, jejímž vrcholem je slavení eucharistie. Můžeme ji rozdělit do třech částí. Jednak je to interpretace obřadů ve světle spásných událostí (zde je zahrnut odkaz na dějiny spásy). Dále uvedení do smyslu jednotlivých znamení (je potřeba dobře vychovávat věřící k citlivosti vnímání řeči znamení a gest, které utvářejí se slovem samotný obřad). V neposlední řadě je to význam obřadů v souvislosti s křesťanským životem (je dobré poukázat na formaci lidu ke zralé a „dospělé“ víře, která vede k vydávání svědectví a křesťanské naději). Z toho vychází potřeba spojovat umění slavení (*ars celebrandi*) s autentickou účastí božího lidu (*participatio actiosa*). (Srov. VTÍPIL, Petr. *Výklad mše svaté pro farní společenství* [online], str. 17). Mohli bychom ještě také dodat: „V *mystagogii* se nejedná ani tak o vniknutí do slavených tajemství, ale

Dobré je také poukázat na to, že liturgie není pouhým zpřítomněním²⁷⁸ nebo připomínkou,²⁷⁹ ale také sdílením²⁸⁰ a obnovením.²⁸¹

V roce 2007 se tímto tématem zaobíral papež Benedikt XVI. v posynodální apoštolské exhortaci *Sacramentum caritatis*. Papež Benedikt XVI. se již dříve vyjádřil, že *ars celebrandi* nezve k pouhému divadelnímu představení, ale k niternosti, jež k ní vede vnější *ars*.²⁸²

Benediktin otec Juan Javier Flores Arcas se vyjadřuje k této části exhortace: „*Svatý otec chtěl především favorizovat smysl pro posvátno v liturgii, včetně používání vnějších forem, které k tomuto smyslu pro posvátno vychovávají Boží lid. Svátý otec poukazuje na souvislost mezi ars celebrandi a liturgickými předpisy, a říká že umění správného slavení, ars celebrandi, vyplývá z věrné poslušnosti liturgickým předpisům v jejich úplnosti.*“²⁸³

Je dobré si uvědomit, že samotné *ars celebrandi* se nevztahuje pouze na hlavního celebranta, ale na všechny přítomné účastníky liturgie. Umění (*ars*), která se týká každého věřícího, a ne pouze předsedajícího je velkou změnou v teologii právě po Druhém vatikánském koncilu, kdy se vyjadřuje: *populo congregato*.²⁸⁴ Ovšem v *Ritus servandus* užívá slov: *sacerdos missam celebraturus*.²⁸⁵ Dalším principem *ars celebrandi* je žít liturgii, nikoli ji vysvětlovat. Vysvětlování gest a rituálů v biblickém smyslu, by nás mělo vést k pečlivému rozlišování znaků a symbolů.²⁸⁶

o život podle Ducha svatého, který má být akční silou našeho života.“ (KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika: pro III. ročník studia teologie*, str. 13).

²⁷⁸ Lat. *repraesentatio*.

²⁷⁹ Lat. *memoria*.

²⁸⁰ Lat. *applicatio*.

²⁸¹ Lat. *instauratio*.

²⁸² Srov. *Salve: revue pro teologii a duchovní život*, str. 50.

²⁸³ ARCAS, Juan Javier Flores. Ředitel Papežského liturgického institutu sv. Anselma komentuje exhortaci *Sacramentum caritatis*: Zprávy. *Radio Vaticana* [online].

²⁸⁴ Když se lid shromáždil. To je moment, kdy začíná liturgické slavení v pokoncilním pojetí.

²⁸⁵ Když je kněz připraven. To je rozdíl v pojetí, kdy je důležité setkání celebranta a celého božíhu lidu, který zpřítomňuje celou církev. Je to činnost Krista a jeho těla (církev).

²⁸⁶ Srov. NADOLSKI, BOGUSŁAW. *Leksykon symboli liturgicznych*, str. 65-67.

Rád bych se vrátil již k výše uvedené exhortaci *Sacramentum Caritatis*, kde papež Benedikt XVI. pojednává o kráse v liturgii: „Vztah mezi tajemstvem, v něž věříme a které oslavujeme, se zvláštním způsobem projevuje v teologické a liturgické hodnotě krásy. Liturgie, jako ostatně celé křesťanské zjevení, je vnitřně propojeno s krásou: je *veritatis splendor*. V liturgii září velikonoční tajemství, jehož prostřednictvím nás Kristus přitahuje k sobě a zve do společenství. Jak řekl sv. Bonaventura, v Ježíši kontemplujeme krásu a lesk počátků. To není pouhý estetismus, ale způsob, jakým se nás pravda Boží lásky v Kristu dotýká, fascinuje nás a uchvacuje, je to způsob, jak je nám umožněno vycházet ze sebe samých a jak nás přitáhnout k našemu pravému povolání – k lásce. [...] Krása liturgie je součástí tohoto tajemství; je nejvyšším výrazem Boží slávy a v jistém smyslu vytvoří obraz nebe na zemi. Krása proto netvoří pouhý dekorativní prvek liturgie. Naopak, je jejím konstitutivním prvkem, protože je přívlaskem samotného Boha a jeho zjevení. Proto si máme být vědomi pozornosti, jakou je třeba věnovat liturgii, aby zazářila její pravá podstata.“²⁸⁷

²⁸⁷ BENEDIKT XVI. *Sacramentum Caritatis: Posynodální apoštolská exhortace*, str. 43-45.

ZÁVĚR

Ve své diplomové práci se zabývám pojetím, významem a smyslem znamení a symbolů, které následně aplikuji do kontextu jednání v liturgii. O tom v podstatě pojednává má první kapitola, která nese název gesta jako součást liturgické komunikace. Mimo jiné část kapitoly tvoří hermeneutika a polyvalence symbolů. Tato kapitola má teoretický a uváděcí význam do dané problematiky.

Ve druhé kapitole jsem se snažil představit některé gesta a znamení celebranta při slavení eucharistie. Konkrétně se jedná o gesto oranta, znamení kříže a gesto políbení. Popravdě řečeno původní myšlenka, se kterou jsem se potýkal při výběru tématu, byla poměrně dosti odlišná od reality výsledné práce. Ale zde si myslím, že je to přirozený jev, se kterým se mnozí setkávají. Původně jsem měl představu, že se dotknu daleko většího rozsahu jednotlivých gest a postojů. Ovšem při konfrontaci s materiálem, který jsem měl k dispozici, jsem se dostával na větší hloubku tématu. Především z důvodu časového, ale také rozsahu práce jsem zredukoval počet gest a znamení na tři.

Třetí kapitola nabízí teologicko-symbolický význam gest celebranta. Tato kapitola lehce shrnuje to, co zaznělo částečně ve druhé kapitole, ale rozšířil jsem jej o teologický pohled, kdy za použití symbologie a sémantiky, jsem se snažil nalézt hlubší symbolický význam. Také jsem se dotkl také řeči liturgických znamení, kde jsem poukázal na komunikační proces, který se během liturgie vyskytuje. K závěru této kapitoly se stručně věnuji tématu *ars celebrandi*, do které je bezesporu vytvářeno jednotlivými gesty, postoji a znameními.

Osobně si myslím, že v této práci jsem obsáhl to, co bylo zapotřebí pro ucelený přehled v daném tématu. Zároveň tato práce pro mne byla velmi obohacující, především v tom, kdy jsem se dozvídal spoustu nových informací, které z počátku byly velmi obecné a strohé.

4. SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Gesto oranta, Priscillyny katakomby.

(<https://www.rodon.cz/admin/upload/ModuleObraz/587.jpg>).

Příloha č. 2 – Mozaika žehnajícího biskupa Massimiana v Reveně (VI. st.).

(<https://www.alamy.com/stock-photo-maximianus-of-ravenna-498-212566-roman-clergyman-archbishop-of-ravenna-111512348.html>).

Příloha č. 3 – Kříž Justina II., který užíval k žehnání, nacházející se ve Vatikánských muzeích.

(<http://www.artearti.net/assets/images/uploads/Crux2.jpg>).

Příloha č. 4 – *Stowe Missal*, cumdach a první strana tohoto misálu

(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4a/Book_or_Shrine%2C_Cumdach_of_the_Stowe_Missal_MET_tem12412s1_%28cropped%29.jpg
https://cs.wikipedia.org/wiki/Stowský_misál#/media/Soubor:StoweMissalFol001r_InitialPage.jpg).

Příloha č. 5 - Pacifikál z počátku 16. století

(https://cs.wikipedia.org/wiki/Pacifikál#/media/Soubor:WLANL_-_Pachango_-_Catharijneconvent_-_Paxtafel_met_kruising.jpg).

Příloha č. 6 - Barokní osculatorium z roku 1860

(<https://www.fluminalis.com/galleries/1-baroque-osculatorium-with-relic-exsepulcro-b-m-v-with-original-document-634506-max.JPG>).

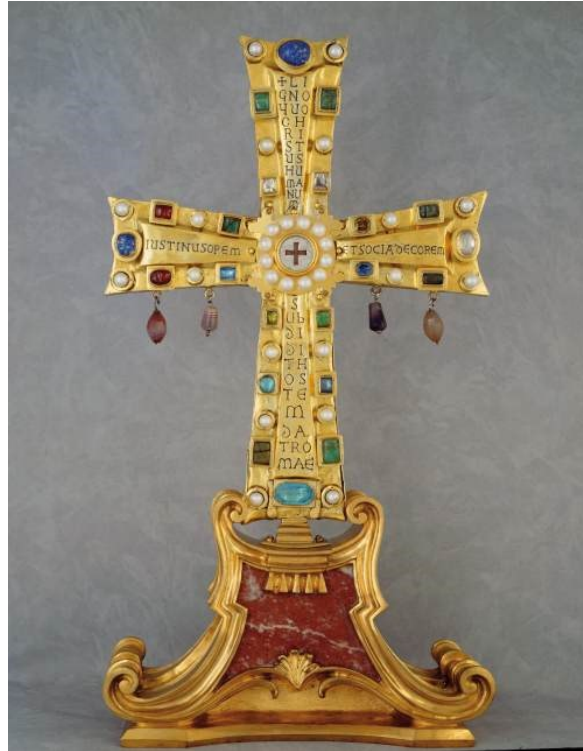
5. PŘÍLOHY

Příloha č. 1. – Gesto oranta, Priscilliny katakomby.

Příloha č. 2 – Mozaika žehnajícího biskupa Massimiana v Reveně (VI. st.).

Příloha č. 3 – Kříž Justina II., který užíval k žehnání, nacházející se ve Vatikánských muzeí.

Příloha č. 4 – Cumdach stowského misálu a první strana tohoto misálu.

Příloha č. 5 - Pacifikál z počátku 16. století.

Příloha č. 6 – Barokní osculatorium z roku 1860.

ANOTACE

Jméno a příjmení autora:	Lukáš GELNAR
Název fakulty a katedry:	Cyrlometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra liturgické teologie
Název diplomové práce:	Symbolika, vývoj postojů a gest celebranta při mši svaté
Jméno vedoucího diplomové práce:	doc. Ing. Pavel Kopeček, Th.D.
Počet stran:	88
Počet příloh:	6
Počet titulů použité literatury:	57
Rok obhajoby:	2020
Klíčová slova:	Symboly, symbolika, znamení, gesta, postoje, liturgie, celebrant, mše svatá.

V této diplomové práci pojednávám o symbolice a jejím významu při slavení liturgie z pohledu celebranta. Dalším důležitým tématem jsou gesta a postoje, která kromě symbolicko-teologického pohledu přibližují i jejich historický vývoj. Zaobírám se zejména gestem oranta, znamením kříže a gestem políbení. V této práci jednotlivá gesta a postoje propojuji s komunikačními prvky, která v sobě zahrnují, a uvádím je do kontextu *ars celebrandi*. Tato práce vychází především ze studia různých pramenů, ale převážně z cizojazyčné literatury.

SUMMARY

Author's name and surname:	Lukáš GELNAR
Institution:	Saints Cyril and Methodius Faculty of Theology, Palacký University in Olomouc, Department of Liturgy Theology
Thesis title:	Symbolism and the development of postures and gestures of celebrant in the Holy Mass
Thesis supervisor:	doc. Ing. Pavel Kopeček, Th.D.
Number of pages:	88
Number of attachments:	6
Number of titles used in the literature:	57
Thesis defence:	2020
Keywords:	Symbols, symbolism, signs, gestures, postures, liturgy, celebrant, Holy Mass.

In this thesis I deal with symbolism and its importance in celebrating the liturgy from the perspective of the celebrant. Another important theme is gestures and postures, which in addition to the symbolic-theological view also describe their historical development. I deal mainly with the gesture of the orant, the sign of the cross and the gesture of the kiss. In this work I link individual gestures and postures with communicative elements included in them and put them into context of *ars celebrandi*. This work is based mainly on the study of various sources, but mainly on foreign literature.

Zkratky

např. = například

tzv. = tak zvaně

tzn. = to znamená

tj. = to je/to jest

srov. = srovnání

str. = strana

viz. = odkazuje na

č. = číslo

mj. = mimo jiné

lat. = latinsky

řec. = řecky

heb. = hebrejsky

st. = století

orig. = originál/původně

vol. = svazek, díl knihy

IGMR = INSTITUTIO GENERALIS MISSALIS ROMANI (Všeobecné pokyny k římskému misálu)

SC = SACROSANCTUM CONCILIUM (Konstituce o posvátné liturgii)

GS = GAUDIUM ET SPES (Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě)

OR = Ordo romanus

KKC = Katechismus katolické církve

Bibliografie

ADAM, Adolf. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Vyšehrad, ©2001, 471 s. ISBN 8070214201.

ALTRICHTER, Michal. *Člověk a víra*. Olomouc: Nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2015, 758 s. *Současné otázky*, 49. ISBN 978-80-7412-212-5.

AMAPANI, Alessandro. *Segni e gesti*. Milano: San Paolo, ©2017, 144 s. ISBN 978-88-922-1073-8.

BAUER, Kateřina. *Znovuobjevení symbolu u Louise-Marie Chauveta*. Brno: CDK, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, 327 s. *Moderní česká teologie*. ISBN 978-80-7325-229-8.

BEINERT, Wolfgang. *Slovník katolické dogmatiky*. Přeložil Michal ALTRICHTER, přeložil Leo HIPSCH. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994, 477 s.

BENEDIKT XVI. *Sacramentum Caritatis: Posynodální apoštolská exhortace*. Praha: Paulínky, ©2007, 110 s. ISBN 978-80-86949-32-1.

BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, ©2008, 592 s. *Teologie* (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-965-2.

BRADÁČ, Josef. *Posvátná znamení*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994, 55 s. 179. publikace.

BRADÁČ, Josef. *Věda o liturgii: základní prvky liturgie*, vol. II. Olomouc: Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze – pobočka v Olomouci, 1972, 108 s.

ČERNÝ, Jiří a Jan HOLEŠ. *Sémiotika*. Praha: Portál, 2004, 364 s. ISBN 80-717-8832-5.

DAVY, Marie-Madeleine. *Il simbolismo medievale*. Edizioni Mediterranee, 1988, 304 s. EAN 9788827200940.

DOUBRAVOVÁ, Jarmila. *Sémiotika v teorii a praxi: proměny a stav oboru do konce 20. století*. Praha: Portál, 2002, 159 s. ISBN 80-717-8566-0.

Dölger, *Antike und Christentum: Kultur und religionsgeschichtliche Studien*, vol. 6, Aschendorff, 1940.

Doxa: Liturgie celého člověka. Praha, 2019, 6(1), 28 s. Dostupné také z: https://www.ktf.cuni.cz/KTF-1370-version1-doxa_10_2019_web_fin.pdf

ECO, Umberto. *Teorie sémiotiky*. Vyd. 2. Praha: Argo, 2009, 440 s. ISBN 978-80-257-0157-7.

FALSINI, Rinaldo. *Gesti e parole della messa: Per la comprensione del mistero celebrato*. Milano: ANCORA, ©2001, 191 s. ISBN 88-7610-965-X.

GUARDINI, Romano. *O posvátných znameních*. 2. vyd., v Karm. nakl. 1. vyd. Přeložil Josef FLORIAN. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1992, 63 s. ISBN 80-855270-40-9.

GUARDINI, ROMANO. *Znaki święte*. 4. Wrocław: TUM, 1994, 96 s. ISBN 83-86204-51-6.

HAWKES, Terence a Olga TRÁVNÍČKOVÁ. *Strukturalismus a sémiotika*. Přeložil Olga TRÁVNÍČKOVÁ. Brno: Host, 1999, 174 s. ISBN 80-860-5562-0.

HIPPOLYTOS. *Apoštolská tradice*. Přeložil Gabriela PIÁČKOVÁ. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2000, 53 s. ISBN 8086045455.

JUNGMANN, Josef Andreas. *Missarum sollemnia*, vol. I. Milano: ANCORA, 2004, 396 s. ISBN 88-514-0159-4.

JUNGMANN, Josef Andreas. *Missarum sollemnia*, vol. II. Milano: ANCORA, 2004, 406 s. ISBN 88-514-0159-4.

Katechismus katolické církve: Slavení křesťanského tajemství. 2. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, ©2002, 793 s. ISBN 8071924733.

KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika: pro III. ročník studia teologie*. 2. dopl. vyd. Olomouc, 2008, 185 s.

KOPEČEK, Pavel. *Liturgika speciální: pro 4. ročník studia teologie*. Olomouc, 2019, 186 s.

KUNETKA, František. *Liturgika: Úvod do liturgie svátostí*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, 352 s. ISBN 80-7192-455-5.

KWIECIEN, Tomasz. *Chvála těla: tělesný rozměr liturgie*. Přeložil Jana UNGEROVÁ. Praha: Krystal OP, 2017, 170 s. ISBN 978-80-7575-019-8.

MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika: pro studium i pastoraci*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, ©2010. Teologie. ISBN 978-80-7195-259-6.

NADOLSKI, BOGUSŁAW. *Leksykon symboli liturgicznych*. Kraków: Salwator, 2010, 420 s. ISBN 978-83-7580-157-6.

NADOLSKI, BOGUSŁAW. *Liturgika: IV Eucharystia*. Poznań: Pallottinum, 2011, 454 s. ISBN 978-83-7014-650-4.

POKORNÝ, Ladislav. *Prostřený stůl*. Praha: Česká katolická Charita, ©1979, 159 s.

RAFFA, Vincenzo. *Liturgia eucaristica: Mistagogia della messa: dalla storia e dalla teologia alla pastorale pratica*. 2. Roma: CLV, ©2003, 1296 s. ISBN 88-86655-47-9.

RATZINGER, Joseph. *Duch liturgie*. 2. vydání. Brno: Barrister & Principal, ©2012. ISBN 978-80-87474-57-0.

RATZINGER, Joseph. *Opera omnia*, vol. XI.: *Teologia liturgii*. Kraków: KUL, 2012, 694 s. ISBN 978-83-7702-369-3.

REDEMPTIONIS SACRAMENTUM: Instrukce o tom, co se má zachovávat a čeho je třeba se vyvarovat ohledně eucharistie. Praha: Česká biskupská konference, 2005, číslo 30, s. 71. Dostupné také z:

https://cbk.blob.core.windows.net/cms/ContentItems/296_00296/30-redemptionis-sacramentum.pdf

RIGHETTI, Mario. *Storia liturgica: I. Introduzione generale*. 2. Genova: ANCORA, 1950, 585 s. ISBN 9788851413248. EAN: 9788851413248.

Salve: revue pro teologii a duchovní život. Praha: Krystal OP, 2012, **22**.(2.), 162 s. ISSN 1213-6301.

SINKA, TARZYCJUSZ. *Symbole liturgiczne*. Kraków: ITKM, 1991, 100 s. ISBN 83-86231-54-8.

TICHÝ, Radek. *Mše svatá pro začátečníky i mírně pokročilé*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, ©2018, 84 s. ISBN 978-80-7566-031-2.

TICHÝ, Radek. *Liturgie evangeliáře: Lásky církve k Božímu slovu*. Praha: Krystal OP, ©2013, 107 s. Liturgie. ISBN 978-80-87183-53-3.

TONDL, Ladislav. *Mezi epistemologií a sémiotikou: deset studií o vztazích poznání a porozumění významu*. Praha: Filosofia, 1996, 223 s. ISBN 80-700-7076-5.

ZEMKOVÁ, Marie. *Liturgické znamení pozdravení pokoje, jeho historie, současná podoba a pochopení mezi účastníky bohoslužeb v Praze*. Praha, 2009. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta.

Internetové odkazy

Marco Minucio Felice. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2005 [cit. 2019-06-07]. Dostupné z: https://it.wikipedia.org/wiki/Marco_Minucio_Felice

Mikuláš Kusánský. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2007 [cit. 2019-06-03]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Mikuláš_Kusánský

VŠEOBECNÉ POKYNY K ŘÍMSKÉMU MISÁLU [online]. 2. rd. ed. 2015 [cit. 2020-01-29]. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/shared/clanky/317/2008-IGMR-CZ.pdf>

VTÍPIL, Petr. *Výklad mše svaté pro farní společenství* [online]. Hradec Králové, 2006 [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/idwbbn/STAG67786.pdf>. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, Katedra kulturních a náboženských studií. Vedoucí práce Jiří Heblt.

Svatá liturgie: Byzantskoslovanského obřadu [online]. Otrokovice, s. 36 [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <http://reckokatolici-otrokovice.cz/svilit.pdf>.

Vstupní zpěv – střípky z pramenů. *Liturgie.cz: Mše svatá* [online]. ©2000-2020 [cit. 2020-03-28]. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/temata/mse-svata/uvodni-obrady/vstupni-zpev/stripky-z-historickyh-pramenu>

Znamení kříže a pozdrav lidu. *Liturgie.cz: Mše svatá* [online]. ©2000-2020 [cit. 2020-02-21]. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/temata/mse-svata/uvodni-obrady/znameni-krize-a-pozdrav-lidu>.

Znamení kříže a pozdrav lidu – střípky historických z pramenů. *Liturgie.cz: Mše svatá* [online]. ©2000-2020 [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/temata/mse-svata/uvodni-obrady/znameni-krize-a-pozdrav-lidu/stripky-z-historickyh-pramenu>

Odpověď na slyšené Boží slovo: Aklamace. *Liturgie.cz: Mše svatá* [online]. ©2000-2020 [cit. 2020-03-28]. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/temata/mse-svata/bohosluzba-slova/odpoved-na-slysene-bozi-slovo>

Generální audience: Sv. Lev Veliký. *Radio Vaticana: Svatý otec* [online]. 5. 3. 2008 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=9176>

Žehnání: Střípky z historických pramenů. *Liturgie.cz* [online]. ©2000-2020 [cit. 2020-03-04]. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/temata/zehnani-a-zazehnavani-exorcismus/zehnani/stripky-z-historickyh-pramenu>

Modlitba nad lidem v době postní. *Liturgie.cz: Články* [online]. ©2000-2020, 29. února 2020 [cit. 2020-03-04]. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/clanky/a/modlitba-nad-lidem-v-dobe-postni>

Odpověď na slyšené Boží slovo: Požehnání evangeliářem. *Liturgie.cz: Mše svatá* [online]. ©2000-2020 [cit. 2020-03-05]. Dostupné z:

<http://www.liturgie.cz/temata/mse-svata/bohosluzba-slova/odpoved-na-slysene-bozi-slovo>

Bohoslužba slova – střípky z historických pramenů. *Liturgie.cz: Mše svatá* [online]. ©2000-2020 [cit. 2020-03-05]. Dostupné z:
<http://www.liturgie.cz/temata/mse-svata/bohosluzba-slova/stripky-z-historickyh-pramenu>

ARCAS, Juan Javier Flores. Ředitel Papežského liturgického institutu sv. Anselma komentuje exhortaci *Sacramentum caritatis*: Zprávy. *Radio Vaticana* [online]. ©2003-2020, 20.3.2007 [cit. 2020-03-17]. Dostupné z:
<https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=7466>